

Toni Kalliokoski¹

KILPAILUOIKEUDELLISEN VAHINGONKORVAUSDIREKTIIVIN VAIKUTUKSIA OIKEUSTILAAN SUOMESSA

Aluksi

Vahingonkorvauksen käyttöä kilpailurikkomusten seuraamuksena on jo jonkin aikaa pyritty lisäämään Euroopassa. Vahingonkorvauksesta on haettu uutta keinoa kilpailuoikeuden tavoitteiden toteuttamiseen. Näiden pyrkimysten taustavoimana on ollut ennen kaikkea Euroopan komissio. Euroopan unionin tuomioistuin ("EUT") puolestaan on ennakkoratkaisuillaan edistänyt tätä tavoitetta silloinkin, kun poliittinen prosessi on pysähtynyt tai edennyt hitaasti.

Vahingonkorvauksen valjastaminen edistämään kilpailuoikeuden tavoitteita saavuttaa yhden virstanpylvään 27.12.2016. Viimeistään silloin EU:n jäsenvaltioiden on saatettava voimaan kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia koskeva direktiivi² kansallisella lainsäädännöllä. Direktiivin säätäminen ja täytäntöönpano on konkreettinen osoitus siitä, että kilpailuoikeudelliset vahingonkorvaukset ovat nopeasti eriytyneet vahingonkorvauksen erityistyyppiksi, joka joiltakin osin poikkeaa merkittävästi vahingonkorvausoikeuden muutoin vakiintuneista opeista.³

Tässä artikkelissa arvioin vahingonkorvausdirektiivin täytäntöönpanon todennäköisiä vaikutuksia nykyiseen oikeustilaan. Keskityn erityisesti niihin seikkoihin, joiden näen direktiivin myötä muuttuvan merkittävästi tai joita muutoin pidän mielenkiintoisina. En pyri systemaattiseen ja kattavaan esitykseen. Sellaiselle on tarvetta, mutta se ei ole tämän artikkelin tavoitteena.

Vahingonkorvausdirektiivi on jo tullut voimaan. Direktiivin täytäntöönpanevaa kansallista lakia ei kuitenkaan ole vielä säädetty. Tämän artikkelin kirjoittamishetkellä on juuri julkaistu hallituksen esitys laiksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista ("täytäntöönpanolaki").⁴ Sitä edelsi työryhmämietintö kesäkuulta 2015.⁵ Tämä artikkeli koskee siten vahingonkorvausdirektiivin täytäntöönpanolain osalta lainsäädäntöä, jota ei vielä ole. Lähtökohta ei ole oikeustieteessä tyypillinen eikä kirjoittajalle kiitollinen. Tavanomaisempi ja turvallisempi toimintatapa on odottaa lain voimaantuloa ja sen jälkeen mielellään vielä ylimpien oikeusasteiden ennakkopäätöksiä. Valittua toimintatapaa on siten aiheellista perustella.

Täytäntöönpanolakia ei ole vielä säädetty. Suomi on kuitenkin velvollinen panemaan vahingonkorvausdirektiivin täytäntöön. Ei ole epäselvyyttä siitä, että täytäntöönpanolaki säädetään. Epäselvyys koskee vain täytäntöönpanolain sisältöä. Edes siltä osin epäselvyys ei näytä suurelta. Vahingonkorvausdirektiivi asettaa direktiivin täytäntöönpanevalle kansalliselle laille tietyt vähimmäisvaatimukset. Hallituksen esityksessä esitetty täytäntöönpanolaki toteuttaa vahingonkorvausdirektiivin jotakuinkin vähimmäislaajuudessa. Täytäntöönpanolain sisältöä ei

¹ Kirjoittaja toimii eräiden kantajien asiamiehenä asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa ja erään vastaajan asiamiehenä varaosakartellin vahingonkorvausasiassa. *Caveat lector*.

² Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/104/EU tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin ("vahingonkorvausdirektiivi" tai "direktiivi").

³ EUT:n kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia koskevan oikeuskäytännön tyyppitapauksessa jonkin jäsenvaltion kansallinen vahingonkorvausoikeus olisi kategorisesti estänyt korvauksen saamisen, mutta EU-oikeus on ollut esteenä tällaisten säännösten soveltamiselle. Kotimaassa Hemmo on käsitellyt aihetta kaukokatseisesti jo 10 vuotta sitten artikkelissaan Sopimusoikeuden yleiset opit ja kilpailuoikeus, Lakimies 7–8/2006, s. 1134–1157.

⁴ HE 83/2016 vp.

⁵ Kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia koskevan työryhmän mietintö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Kilpailukyky 46/2015, kesäkuu 2015 ("työryhmämietintö").

siten voi nykyisestä juurikaan vähentää. Toisaalta Suomi ei ole hyödyntänyt tilaisuutta säännellä kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia samalla kertaa vahingonkorvausdirektiiviä laajemmin. Siten olisi yllättävää, jos täytäntöönpanolakiin vielä lisättäisiin jotain olennaisesti uutta. Näistä lähtökohdista en pidä ongelmana arvioida tulevan lain sisältöä ja todennäköisiä vaikutuksia jo tässä vaiheessa. Koska täytäntöönpanolaki on suurelta osin direktiivin minimitoteutus, arviointi perustuu paljolti suoraan direktiiviin.

Arvioinnin tekemistä jo tässä vaiheessa puoltaa aiheen ajankohtaisuus. Direktiivin voimaansaattamiselle varattu aika päättyy pian. Lisäksi EU-oikeuteen kuuluva vahingonkorvausdirektiivin tulkintavaikutus kansalliseen lainsäädäntöön muuttuu jäsenvaltioiden viranomaisia velvoittavaksi. Samaan aikaan kilpailuoikeudelliset vahingonkorvaustapaukset ovat viime vuosina yleistyneet, ja ennen kaikkea niiden mittakaava on kasvanut merkittävästi.⁶ Lakimieskunnassa on siten aiempaa laajemmin tarve tietää, mitä vaikutuksia vahingonkorvausdirektiivin täytäntöönpanolla on vallitsevaan oikeustilaan.

Vahingonkorvausdirektiivi on joiltakin osin monimutkaisempi säädös kuin mille se ehkä päällepäin näyttää. Monimutkaisuuteen on useita syitä. Sääntelyn kohde on monelta osin abstrakti ja vaikeasti hahmotettavissa. Direktiivissä käytetyt kielelliset ilmaiset ovat paikoin vaikeasti ymmärrettäviä. Lisäksi direktiivi rakentuu EU-oikeudellisille käsitteille, jotka voivat olla EU-oikeuteen perehtymättömille vieraita, mutta joista voi silti seurata oikeusvaikutuksia.

Kotimaisessa kirjallisuudessa on jo tähän mennessä käsitelty ansiokkaasti vahingonkorvausdirektiivin taustaa sekä sivuttu yksittäisiä erityiskysymyksiä.⁷ Kattava yleisesitys tulee mielekkääksi vasta täytäntöönpanolain säätämisen jälkeen, eikä tällä artikkelilla edes pyritä sellaiseen. Toivon mukaan artikkeli kuitenkin edistää aiheesta jo käytyä keskustelua ja toimii osaltaan perustana myöhemmille, kattavammille analyyseille.

Vastuun kohdentaminen

Kaikkien vahingonkorvaussäädösten on vastattava kysymykseen siitä, *kuka* voi vaatia *mitä* ja *keneltä*. Vahingonkorvausdirektiivin mukaan *jokainen*, joka on kärsinyt vahinkoa kilpailuoikeuden rikkomisesta, voi vaatia *täyttä korvausta* siltä *yritykseltä*, joka on syyllistynyt kilpailuoikeuden rikkomiseen.

Suomen laissa on aina turvattu jokaiselle oikeus korvaukseen kilpailurikkomuksella aiheutetusta vahingosta.⁸ Vahingonkorvausdirektiivin johdanto-osan 13 kohdassa on korvaukseen oikeutettujen osalta täsmennetty, että "jokaisella" tarkoitetaan kaikkia luonnollisia henkilöitä ja oikeushenkilöitä, olivatpa nämä kuluttajia, yrityksiä tai viranomaisia. Rajoituksia ei aiheudu myöskään vahingonkärsijän suhteesta vahingonaiheuttajaan. Korvaukseen ovat oikeutettuja

⁶ Suomen kilpailuoikeudellisten vahingonkorvaustapausten historiasta ks. esim. Havu, Kalliokoski & Wikberg: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus (2010), s. 129–143. Vuoteen 2007 saakka eri juttujen yhteenlasketut korvausvaatimukset olivat noin 13 miljoonaa euroa. Sen jälkeen yhteenlasketut korvausvaatimukset ovat nopeasti kasvaneet noin 600 miljoonaan euroon. Luvut eivät sisällä korkovaatimuksia.

⁷ Kuoppamäki: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvausdirektiivi julkis- ja yksityisoikeudellisen soveltamisen rajapinnassa, Lakimies 7–8/2015, s. 1064–1090; Castrén & Puskala: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvausdirektiivi – kohti EU:n kilpailuoikeuden harmonisoitua yksityisoikeudellista täytäntöönpanoa, Defensor Legis 2/2015, s. 381–398. Direktiivistä osana kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten kokonaiskontekstia ks. Aine: Kilpailunrajoitusvahinko (2016). Taloudellisesta seuraannosta ks. Rasinkangas: Ehdotus taloudellisen seuraannon sisällyttämisestä tulevaan lakiin kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista – onko lailla säätäminen tässä vaiheessa oikea tie eteenpäin? Defensor Legis 1/2016, s. 27–39. Koroista ks. Havu: Kilpailunrajoituksen aiheuttama vahinko ja korko – huomioita joistakin pääkysymyksistä, Defensor Legis 6/2015, s. 1004–1019.

⁸ Ainoa poikkeus on kilpailunrajoituksista annetun lain (480/1992) 18 a §:n korvaussäännös, jonka soveltaminen rajoittuu elinkeinonharjoittajiin.

suorien ja välillisten asiakkaiden ja toimittajien lisäksi myös muut vahinkoa kärsineet.⁹ Täyden korvauksen määritelmä aiheuttaa nykyiseen oikeustilaan korkoja koskevia muutoksia, joita käsittelen edempänä. Periaatteellisesti merkittävin muutos koskee vastuutahon määrittelyä.

"Yritys" vastuutahona

Suomen oikeudessa vastuutaho on normaalisti se luonnollinen tai oikeushenkilö, joka vahingon on aiheuttanut. Vain poikkeuksellisesti vastuu voidaan kohdistaa johonkin toiseen henkilöön. Yleensä tästä pääsäännöstä poikkeava vastuun kohdentaminen edellyttää nimenomaista säännöstä.¹⁰

Vahingonkorvausdirektiivin 1 artiklassa edellytetään, että

"[...] yrityksen tai yritysten yhteenliittymän aiheuttaman kilpailuoikeuden rikkomisen johdosta vahinkoa kärsineet osapuolet voivat tosiasiallisesti käyttää oikeuttaan vaatia täysi korvaus tästä vahingosta kyseiseltä yritykseltä tai yritysten yhteenliittymältä."

Vastaavasti 2 artiklan määritelmäluettelossa todetaan tarkoitettavan

"rikkomiseen syyllistyneellä" yritystä tai yritysten yhteenliittymää, joka on syyllistynyt kilpailuoikeuden rikkomiseen;".

Vastuutahoksi siis määritetään "yritys tai yritysten yhteenliittymä". "Yritys" (*undertaking*) on yleiskielen ilmaus, mutta myös EU-oikeuden käsite, jota on käytetty EU:n kilpailuoikeudessa.¹¹ EUT on tulkinnut yritys-käsitettä niin, että kilpailuoikeudessa se tarkoittaa *taloudellista yksikköä, joka voi koostua useasta luonnollisesta tai oikeushenkilöstä*.¹² Vahingonkorvausdirektiivissä yrityksellä on tarkoitettu EU:n kilpailuoikeudessa käytettyä yrityksen käsitettä.¹³ Vastuutahot siis määriteltäisiin kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauksissa samalla tavoin kuin ne on jo aiemmin määriteltä komission määräämissä rikkomussakoissa.

Asiasta tekee merkittävän, että edellä todetusti EU:n kilpailuoikeudessa käytetty yrityksen käsite ei välttämättä tarkoita sellaista yksittäistä luonnollista tai oikeushenkilöä, joka Suomen vahingonkorvausoikeudessa lähtökohtaisesti mielletään vastuutahoksi. Vahingonkorvausdirektiivin vastuutahon määrittelemisen EU:n kilpailuoikeuden yritys-käsitteen

⁹ Laajaa soveltamisalaa osoittaa, että EUT:n oikeuskäytännön mukaan korvaukseen voivat olla oikeutettuja nekin, jotka kartellin vuoksi maksoivat ylihintaa kartellin ulkopuolisille yrityksille (ns. sateenvarjohinnoittelu, ks. asia C-557/12, *Kone*). Vahingonkärsijän henkilöön ja asemaan liittyvästä yksityiskohtaisesta analyysistä ks. Havu: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus: syy-yhteyden sääntelystä ja arvioinnista kilpailunrajoitusten tiettyjen seurausten yhteydessä, Kilpailuoikeudellinen vuosikirja 2014, s. 109–121; Havu: Oikeus kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen EU:n ja Suomen oikeudessa (2013), s. 326–346.

¹⁰ Käytännössä yleinen esimerkki on vahingonkorvauslain (412/1974) 3 luvun 1 §:n mukainen isännänvastuu, jossa työnantaja vastaa työntekijän työssään aiheuttamasta vahingosta. Lisäksi tällaisia säännöksiä ovat esimerkiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta annetun lain (737/1994) 7 § ja työsopimuslain (55/2001) 1 luvun 10 §:n 2 momentti.

¹¹ Esim. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen ("SEUT") 101 ja 102 artiklojen määräykset ja niiden rikkomisesta aiheutuvat vastuut kohdistuvat yrityksiin.

¹² Esim. asia 170/83, *Hydrotherm*, k. 11 ja asia C-97/08 P, *Akzo Nobel*, k. 55.

¹³ On syytä muistaa, että vahingonkorvausdirektiivi perustuu SEUT 101 ja 102 artikloiden säännöksille. Näiden säännösten kohde määritetään yritys-käsitteen kautta, jota EUT on tulkinnut edellä todetulla tavalla. Yritys-käsitteen yhdenmukainen soveltaminen ilmenee esimerkiksi vahingonkorvausdirektiivin johdanto-osan kohdasta 31: "[...] **oikeushenkilö, joka on osa SEUT 101 ja 102 artiklaa sovellettaessa yhdeksi yritykseksi katsottavaa yritysrhymää, myös muiden samaan yritykseen kuuluvien oikeushenkilöiden** [...]" Myös Euroopan komissio on tuonut esille, että juuri tämä oli komission tarkoittama tulkinta direktiiviä laadittaessa (Private Enforcement of Competition Law 2016 -seminaari, Lontoo 24.2.2016). Viime kädessä tietenkin vain EUT:lla on toimivalta ratkaista direktiivin oikea tulkinta.

kautta voi siten laajentaa merkittävästi vahingonkorvauksen mahdollisten vastuutahojen piiriä. Esimerkiksi emoyhtiötä voidaan EUT:n oikeuskäytännön mukaan usein pitää yhteisvastuullisina tytäryhtiöidensä toteuttamista kilpailurikkomuksista.¹⁴

Vastuutahon määrittely on hyvä esimerkki ongelmista, joita täytäntöönpanolain säätämiseen sekä sen tulevaan tulkintaan ja soveltamiseen liittyy.¹⁵ Yritys-käsitteen sisältö ei ilmene vahingonkorvausdirektiivistä, vaan EUT:n oikeuskäytännöstä. Yritys-käsitteen sisältö voi myös muuttua EUT:n oikeuskäytännön myötä. Lain sisältö ei siis välttämättä ilmene suoraan täytäntöönpanolaista tai sen esitöistä tai vahingonkorvausdirektiivistä, vaan edellyttää asiantuntemusta EU:n kilpailuoikeudesta ja EUT:n oikeuskäytännön kehityksen seuraamista. Tällainen lainsäädäntötekniikka ei ole aivan ongelmaton. Toisaalta se on väistämätön osa kaikkea EU-oikeutta, koska EU-oikeuden tulkinta kehittyi EUT:n oikeuskäytännön myötä.

Taloudellinen seuraanto

Myös hallituksen esityksessä esitetään vastuutahon yksilöintiä yritys-käsitteen kautta.¹⁶ Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan tarkemmin käsitellä, mitä seurauksia tällä olisi. Esimerkiksi emoyhtiön ja tytäryhtiön mahdollista yhteisvastuuta rikkomuksesta ja sen aiheuttaman vahingon korvaamisesta ei käsitellä. Työryhmämietinnössä sen sijaan esitettiin täytäntöönpanolakiin nimenomaista poikkeamaa tavanomaisesta vastuutahon määrittelystä. Tämä poikkeama oli luonnos säännöksestä *taloudellisen seuraannon periaatteen* omaksumiseksi kilpailuoikeudellisiin vahingonkorvauksiin. Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan enää esitetä asiasta säädettävän erillissäännöksellä, vaan asia jätetään oikeuskäytännön varaan.¹⁷

Vastuun kohdistuminen EU:n kilpailuoikeudessa perustuu pääsääntöisesti tavanomaiseen *oikeudelliseen seuraantoon* ja edellä kuvattuun yritys-käsitteen tulkintaan. Joskus joudutaan kuitenkin tilanteisiin, joissa näillä keinoin ei ole yksilöitävissä mitään vastuutahoa. Näin voi olla esimerkiksi siksi, että rikkomukseen syyllistynyt oikeushenkilö emoyhtiöineen on lakannut olemasta. Tällöin vastuutaho voidaan poikkeuksellisesti määritellä taloudellisen seuraannon

¹⁴ Asia C-97/08 P, *Akzo Nobel*, k. 58–61. Kirjallisuudessa puhutaan monesti *emoyhtiövastuusta*. Emoyhtiövastuu ei ole itsenäinen vastuumuoto, vaan seuraus EU:n kilpailuoikeuden yritys-käsitteen tulkinnasta. Silloin kun rikkomuksesta vastaava taloudellinen yksikkö ei rajoitu yhteen oikeushenkilöön, se kattaa usein myös oikeushenkilön emoyhtiön. Emoyhtiövastuu on siis tiettyä tapaustyyppiä kuvaamaan kehitetty nimitys.

¹⁵ Esimerkkinä soveltamisongelmista mainittakoon tilanne, jossa seuraamusmaksua on esitetty ja se on määrätty vain rikkomuksen toteuttaneelle oikeushenkilölle, mutta ei sen emoyhtiölle, vaikka emoyhtiö kuuluisi samaan yritykseen ja olisi siten voitu saattaa vastuuseen. Voiko vahingonkorvauskanteen tästä huolimatta menestyksellä kohdistaa myös emoyhtiöön, jos kantaja pystyy näyttämään, että emoyhtiövastuun edellytyksen täyttyvät?

¹⁶ HE 83/2016 vp, s. 40: "*Korvausvelvollisia olisivat vahingon aiheuttaneet kilpailuoikeuden rikkomukseen syyllistyneet yritykset.*"

¹⁷ HE 83/2016 vp, s. 30–31. Työryhmämietinnön pohjalta laaditussa artikkelissa Rasinkangas kyseenalaistaa ratkaisun säätää täytäntöönpanolaissa taloudellisesta seuraannosta. Olen samaa mieltä. Hänen kritiikkinsä tosin perustuu ensisijaisesti eri lähtökohtiin kuin omani. Rasinkangas tulkitsee vahingonkorvausdirektiiviä niin, että direktiivi ei perustu EU:n kilpailuoikeudessa omaksutulle yritys-käsitteen tulkinnalle eikä direktiivi siten anna oikeudellista perustaa säätää taloudellisesta seuraannosta täytäntöönpanolaissa, ks. Rasinkangas: Ehdotus taloudellisen seuraannon sisällyttämisestä tulevaan lakiin kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista – onko lailla säätäminen tässä vaiheessa oikea tie eteenpäin? *Defensor Legis* 1/2016, s. 27, 32–33. Tästä näkökulmasta taloudellisen seuraannon sisällyttäminen täytäntöönpanolakiin olisi epäilemättä epäjohdonmukaista. Oman tulkintani mukaan epäjohdonmukaista puolestaan olisi ollut, että täytäntöönpanolakiin olisi sisällytetty taloudellista seuraantoa koskeva säännös, joka poikkeaa EU:n kilpailuoikeudessa jo muodostuneesta vastuutahojen määrittelystä. Työryhmämietinnössä esitetty säännös taloudellisesta seuraannosta nimittäin poikkesi EU:n kilpailuoikeudessa sovelletusta periaatteesta.

periaatteen avulla. Taloudellisen seuraannon periaate ei perustu kirjoitettuun lakiin, vaan se on kehittynyt EUT:n oikeuskäytännössä.¹⁸

Yksinkertaistettuna taloudellisen seuraannon periaate tarkoittaa, että vastuu kytkeytyy siihen liiketoimintaan, jonka puitteissa rikkomus on toteutettu. Jos liiketoiminta on siirretty ja sitä jatketaan toisessa oikeushenkilössä, eikä aiempaa oikeushenkilöä enää ole, vastuu voidaan oikeushenkilöiden erillisyydestä huolimatta kohdistaa siihen oikeushenkilöön, joka liiketoimintaa kulloinkin harjoittaa. Vastuun kohdistaminen liiketoiminnan vastaanottajaan ei edellytä vastaanottajan syyllistyneen rikkomukseen tai edes olevan tietoinen aiemmasta rikkomuksesta. Siten vastuu voi kohdistua myös liiketoiminnan vastaanottajaan, joka on *bona fides* tietämätön rikkomuksesta.¹⁹

Taloudellisen seuraannon periaate on yksi seuraus EU-oikeudellisesta yritys-käsitteestä: vastuu kytkeytyy yritykseen, jolla tarkoitetaan taloudellista yksikköä eli tiettyä liiketoimintaa. Yritys voi kattaa useita oikeushenkilöitä. Samoin yritys voi esimerkiksi liiketoimintakaupassa siirtyä uuteen oikeushenkilöön. Vastuu seuraa tarvittaessa tätä tosiasiallista taloudellista toimintaa, ei toiminnan oikeudellista muotoa. Syynä on pyrkimys varmistaa EU:n kilpailuoikeuden tavoitteiden tehokas toteutuminen.²⁰ Vahingonkorvausdirektiivi perustuu edellä todetusti yritys-käsitteelle ja samalle pyrkimykselle varmistaa EU:n kilpailuoikeuden tehokas toteutuminen.²¹ Olisi epäjohdonmukaista, että korvausvastuun kohdistamisessa sovellettaisiin yritys-käsitettä, mutta ei taloudellista seuraantoa. Tämän vuoksi en näe taloudellista seuraantoa koskevan säännöksen poistamisen hallituksen esityksestä muuttavan sitä lopputulosta, että taloudellisen seuraannon periaate soveltuu kilpailuoikeudellisiin vahingonkorvauksiin.²²

Oikeus täyteen korvaukseen

Vahingonkorvausdirektiivin 3(2) artiklan mukaan vahingonkorvauksen

"on katettava oikeus korvaukseen todellisesta vahingosta ja saamatta jääneestä voitosta sekä koron maksaminen."

Vahingonkorvausdirektiivissä määritelty täyden korvauksen periaate vastaa pääosin Suomen vahingonkorvausoikeudessa käytettyä täyden korvauksen periaatetta: vahingonkorvauksen tulee kattaa kaikki aiheutunut vahinko, ei enempää eikä vähempää. Vahingonkorvausdirektiivissä edellytetty oikeus täyteen korvaukseen näyttää eroavan kansallisesta täyden korvauksen periaatteesta lähinnä korkojen osalta.

¹⁸ Tulkintalinjan alkupisteenä pidetään usein EUT:n ratkaisua yhdistetyissä asioissa 40/73–48/73, 50/73, 54/73–56/73, 111/73, 113/73 ja 114/73, *Suiker Unie*, k. 79–87. Periaatteen sisällöstä ks. esim. asia C-280/06, *ETI*, k. 38–43 ja siinä viitattu oikeuskäytäntö.

¹⁹ Rasinkangas: Ehdotus taloudellisen seuraannon sisällyttämisestä tulevaan lakiin kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista – onko lailla säätäminen tässä vaiheessa oikea tie eteenpäin? *Defensor Legis* 1/2016, s. 28–30 on hyvä tiivistelmä taloudellisen seuraannon periaatteesta ja sen perustana olevasta EUT:n oikeuskäytännöstä.

²⁰ Esim. asia C-280/06, *ETI*, k. 40–41.

²¹ Vahingonkorvausdirektiivin johdanto-osan k. 1–3.

²² Vastaavasti korkein hallinto-oikeus ratkaisussa KHO 2009:83, k. 1180–1195, tulkitsi taloudellisen seuraannon periaatteen olevan sovellettavissa seuraamusmaksuihin Suomen tuolloisen kansallisen lain perusteella ilman nimenomaista säännöstäkin. Tulkintaan vaikutti, että kyse oli vakiintuneesta EU-oikeudesta ja EU-oikeus soveltuu käsiteltävään asiaan. Sittemmin taloudellisesta seuraannosta on säädetty kansallisesti kilpailulain (948/2011) 12 §:n 2 momentissa. Lainkohdan mukaan seuraamusmaksu voidaan määrätä myös sellaiselle elinkeinonharjoittajalle, jolle rikkomukseen osallistunut elinkeinotoiminta on siirtynyt yrityskaupan tai muun yritysjärjestelyn seurauksena. Säännös on ratkaisusta KHO 2009:83 ilmenevällä tavalla lähinnä informatiivinen, koska normi on ollut olemassa jo ennen säännöstä. Olisi silti ollut selvyyden vuoksi toivottavaa, että täytäntöönpanolakiin olisi sisällytetty vastaavanlainen säännös.

Vahingonkorvausdirektiivin johdanto-osan 12 kohdan mukaan korkoa on maksettava "vahingon syntymisestä siihen saakka, kun korvaus on maksettu". Suomen vahingonkorvausoikeudessa tilanne on lähtökohtaisesti toisin. Lähtökohtana on, että vahingonkorvaukselle alkaa kertyä korkoa vasta sen jälkeen, kun vahingonkärsijä on vaatinut maksua vahingonaiheuttajalta. Siten vahingonkorvausdirektiivi edellyttää koronmaksuvelvollisuuden alkavan pääsääntöisesti aiemmasta ajankohdasta kuin kansallinen oikeus.

Tähän pääsääntöön on kaksi poikkeusta. Ensinnäkin *tahallisella rikoksella* aiheutetulle vahingolle alkaa korkolain 8 §:n mukaan kertyä viivästyskorkoa vahingon tapahtumisesta lukien. Kilpailurikkomukset kuitenkin dekriminalisoitiin vuoden 1992 kilpailunrajoituslaissa.²³ Kaikki kilpailurikkomuksilla aiheutettu vahinko ei myöskään välttämättä ole tahallisesti aiheutettua. Toiseksi vahingonkorvaukselle voidaan poikkeuksellisesti maksaa vahingon aiheutumisesta lukien *tuottokorkoa*, jos tuottokoron edellytykset täyttyvät.²⁴ Tuottokoron soveltamisedellytykset näyttäisivät kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvaustapauksissa soveltuvan varsin hyvin ylihintatapauksiin.²⁵ Sen sijaan on epäselvää, voisiko tuottokorkoa tulla maksettavaksi saamatta jääneelle voitolle tai alihinnalle. Vahingonkorvausdirektiivi edellyttää tällaisillekin vahinkoerille maksettavan korkoa vahingon syntymisestä alkaen. Niinpä kansallinen laki ei näytä riittävissä määrin täyttävän vahingonkorvausdirektiivin asettamia edellytyksiä, vaan asiasta on tarpeen säätää täytäntöönpanolaissa.

Korkoon liittyy myös toinen, käytännössä merkittävämpi kysymys. Vahingonkorvausdirektiivi nimittäin määrittää korkojakson alkamisajankohdan, mutta ei korkokantaa.²⁶ Jäsenvaltiot voivat siten itse päättää sovellettavan korkokannan, kunhan se on EU-oikeuden tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden mukainen.²⁷ Täytäntöönpanolaissa korkokannaksi on määritetty korkolain (633/1982) 3 §:n 2 momentissa säädetty viitekorko. Sen suuruus vastaa karkeasti ottaen inflaatiota. Sillä on siis käytännössä vain vähäinen vaikutus korvauksen määrään. Viitekorko päättyy ja viivästyskorko alkaa joko korkolain 7 §:n mukaan 30 päivää maksuvaatimuksen esittämisen jälkeen tai sitten korkolain 9 §:n mukaan haasteen tiedoksiannosta.

Viitekorkoa suurempikin korkokanta olisi perusteltu. Jotkin kilpailurikkomukset rinnastuvat asiallisesti ottaen petosrikoksiin. Kilpailurikkomuksia on vain katsottu olevan tarkoituksenmukaisempaa sanktioida hallinnollisin kuin rikosoikeudellisin seuraamuksin.²⁸ Siinä mielessä tuntuisi perustellulta korkolain 8 §:ään rinnastuva ratkaisu, jossa viivästyskorko alkaa kertyä vahingon aiheutumisesta lukien. Toisaalta kilpailurikkomukseksi katsottavan toiminnan monimuotoisuudesta ja kilpailuoikeuden ankaruudesta johtuu, että rikkomisessa ei aina ole kyse tahallisuudesta. Yksi vaihtoehto olisi määrittää tahallisesti aiheutetun vahingon korkokannaksi viivästyskorko ja muiden tapausten korkokannaksi viitekorko. Tällainen ratkaisu sopisi paremmin

²³ Laki kilpailunrajoituksista (480/1992). Kriminalisoituja kilpailunrajoituksia olivat sitä ennen vertikaalinen määrähinnoittelu ja tarjouskartellit.

²⁴ Tuottokoron maksamisesta vahingonkorvaukselle ks. Saarnilehto: Tuottokorko ja vanhentunut palautusvelvollisuus, Oikeustieto 1/2005, s. 21–22; Saarnilehto: Tuottokorkoa vahingonkorvaukselle?, Oikeustieto 5/2005, s. 9–11. Oikeuskäytännöstä ks. esim. Helsingin käräjäoikeuden tuomio 13/64927, annettu 28.11.2013 asiassa *Vantaan kaupunki v. Lemminkäinen ym.*, s. 311–315.

²⁵ Ylihintatilanteet voitaisiin vahingonkorvauksen lisäksi hahmottaa ylihinnan pätemättömyyden, perusteettoman edun palautuksen tai hinnanalennuksen kautta. Kaikille näille muille perusteille on ominaista, että niistä aiheutuu palautusvelka. Palautusvelka on tuottokoron soveltamisen tyyppitilanne.

²⁶ Vahingonkorvausdirektiivin johdanto-osan 12 kohdassa todetaan vain, että maksettavassa korossa on otettava huomioon ajan kulumisen. Kyse on siten ainakin siitä, millainen aika-arvo korvauksen pääomalle määritetään.

²⁷ Ennustan, että jäsenvaltiot omaksuvat toisistaan merkittävästi poikkeavia korkokantoja. Koska korko alkaa kertyä jo varhaisessa vaiheessa, koron vaikutus voi olla huomattava. Tämä johtaa kansainvälisissä tapauksissa erittäin vahvoihin kannustimiin nostaa kanteet sellaisessa jäsenvaltiossa, joka on omaksunut korkean korkokannan.

²⁸ Dekriminalisoinnin perusteluista ks. kilpailunrajoituslain HE 162/1991 vp, s. 4–5.

myös korkolain systematiikkaan, jossa viivästyskorkoa maksetaan velalle, jonka maksuvelvollisuudesta velallinen on tietoinen.

Hallituksen esityksessä viitekoron käyttöä viivästyskoron sijasta perustellaan paljolti sillä, että koron maksuaika on varsin pitkä. Näin koron määrä voi muodostua suureksi. Perustelut jäävät kuitenkin vajaiksi sen suhteen, *miksi* koron maksuajat ovat usein niin pitkiä. Hallituksen esityksessä mainitaan aivan oikein, että "[...] koron maksuaika vahingon syntymisestä korvauksen maksuun on varsin pitkä ottaen huomioon vahingonkorvausasian käsittelyajan lisäksi sitä useimmiten edeltävän kilpailuoikeuden rikkomisen käsittelyajan julkisoikeudellisessa prosessissa."²⁹ Tämä perustelu ei osu maaliinsa. Tuomioistuinvaiheessa rikkomus on jo julkinen ja vahingonkärsijä on voinut aloittaa viivästyskoron kertymisen vaatimalla korvausta. Tämä ei ollut se ongelma, joka direktiivillä pyritään ratkaisemaan. Ongelma on koron kertyminen tätä rikkomuksen julkituloa edeltävältä ajalta, minkä takia direktiivissä edellytetään koron alkavan kertyä vahingon aiheutumisesta lukien ilman vahingonkärsijän toimia, kuten maksuvaatimusta.

Ongelma aiheutuu siitä, että salaisissa rikkomuksissa vahingonkärsijä ei ole tietoinen kärsimästään vahingosta, joten hän ei voi esittää viivästyskoron aloittavaa korvausvaatimusta. Näin voi jatkua hyvin kauan, jos rikkoja onnistuu pitämään rikkomuksensa salassa. Tältä osin pitkä koron maksuaika kuitenkin johtuu rikkojasta, joka salaa rikkomuksen, eikä vahingonkärsijästä, joka ei pysty esittämään vaatimusta. Hallituksen esityksessä siis esitetään asetettavaksi vahingonkärsijälle mahdoton velvollisuus: vaatia korvausta vahingosta, josta vahingonkärsijä ei tiedä.³⁰ Seurauksena epäonnistumisesta mahdottomassa tehtävässä vahingonkärsijä menettää nykyisillä korkokannoilla 7,5 prosentin koron ja saa 0,5 prosentin koron. Tämä on juuri se sama ongelma, jonka ratkaisemiseksi korkolain 8 § oli tarpeen säätää.³¹

Vahingonkorvausdirektiivi ja täytäntöönpanolaki jättävät lisäksi auki eräitä kysymyksiä. Jos vahingonkärsijän käytöstä pois olleen rahan saamatta jäänyt tuotto ylittää laissa säädetyn korkokannan, voiko vahingonkärsijä silloin vaatia erotusta vahingonkorvauksena? Jos näin on, matalan korkokannan asettaminen voi johtaa vielä laajempiin ja vaikeampiin riitoihin, kun vahingonkärsijä koron sijasta joutuu todistelemaan välillisen vahinkonsa määrää. Samoin vahingonkorvausdirektiivi jättää auki kysymyksen siitä, voiko laissa määrättyä korkoa saada korkoa korolle. Epäselväksi jää myös, voidaanko täytäntöönpanolaissa määritetylle korolle maksaa viivästyskorkoa kuten tuottokorolle.³²

Todisteiden esittämisvelvollisuus

Koron kaltaisten aineellisten kysymysten lisäksi vahingonkorvausdirektiivi edellyttää muutoksia myös kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvausoikeudenkäynneissä noudatettavaan prosessioikeudellisiin normeihin.

²⁹ HE 83/2016 vp, s. 30.

³⁰ Vastaavasti määräävän markkina-aseman väärinkäyttötilanteessa olisi epärealistista olettaa, että riippuvaisessa asemassa oleva osapuoli voisi esittää korvausvaatimuksen niin kauan kuin riippuvuus rikkojasta jatkuu.

³¹ HE 109/1981 vp, s. 6: "Ehdotettu [korkolain 7 §:n] säännös viivästyskoron laskemisesta vahingonkorvausvaatimukseen ei johda tahallisten rikosten osalta oikeustajua tyydyttävään lopputulokseen. Esimerkiksi anastusrikokseen tai vahingontekoon perustuvan korvausvaatimuksen osalta ei näyttäisi asianmukaiselta jättää koronmaksuvelvollisuuden alkamista riippuvaksi siitä, milloin rikoksentehtyjä onnistutaan saamaan kiinni. Tämän vuoksi ehdotetaan, että viivästyskorkoa tahallisella rikoksella aiheutetusta vahingosta suoritettavalle korvaukselle olisi maksettava siitä lähtien, kun vahinko tapahtui."

³² Viivästyskoron maksuvelvollisuudesta tuottokorolle ks. esim. KKO 1997:155, KKO 1996:19 ja KKO 1993:124. Saarnilehdon toteamin tavoin tämä perustuu siihen, että tuottokorko on varsinaista korkoa, jolle voidaan maksaa viivästyskorkoa. Saarnilehto: Pääasiat velvoitteesta (2005), s. 93.

Vahingonkorvausdirektiivin 5(2) artiklan mukaan tuomioistuin voi jonkin asianosaisen vaatimuksesta määrätä esitettäväksi "yksilöityjä yksittäisiä todisteita tai olennaisia todisteiden ryhmiä". Suomen yleinen prosessioikeus ei tunne todisteryhmien määräämistä esitettäväksi niin sanotun editiovelvollisuuden perusteella. Vahingonkorvausdirektiivissä edellytetään todisteryhmien olevan niin täsmällisesti ja suppeasti määriteltyjä kuin mahdollista. Vahingonkorvausdirektiivin tavoitteena ei siis ole siirtyminen common law -maiden kaltaiseen erittäin laajaan todisteiden esittämisvelvollisuuteen (*discovery*).³³ Oikeuskäytännön varaan jää, millaiset asiakirjojen esittämisvaatimukset käytännössä menestyvät.

Rikkomustuomion vaikutus

Vahingonkorvausdirektiivin 9 artiklassa säädetään, että kansallisesti todettu kilpailurikkomus on peruuttamattomasti näytetty toteen. Saman jäsenvaltion tuomioistuin ei voi vahingonkorvausasiassa päätyä toisenlaiseen lopputulokseen. Jossakin muussa jäsenvaltiossa todettu kilpailurikkomus puolestaan ei sido toisen jäsenvaltion tuomioistuinta vahingonkorvausasiassa.

Suomessa on tällä hetkellä jossain määrin epäselvää, mikä vaikutus hallintoprosessissa annetulla rikkomuspäätöksellä on siviiliprosessissa käsiteltävään vahingonkorvausasiaan. Tämän takia kantajat ovat varmuuden vuoksi joutuneet vahingonkorvausasioissa todistelemaan uudelleen myös rikkomuksen olemassaoloa. Joissakin tapauksissa vastaajat ovat vahingonkorvausasiassa kiistäneet kertaalleen lainvoimaisesti todetun rikkomuksen kokonaan tai osittain. Tämä on tehnyt vahingonkorvausoikeudenkäynneistä entistä laajempia. Rikkomuspäätöksen vaikutuksesta ei ole säädetty laissa. Selvää oikeuskäytäntöä ei ole.³⁴ Siltä osin kuin tuomioistuimet ovat katsoneet rikkomuspäätöksellä olevan oikeusvoimavaikutus, vaikutuksen on katsottu kattavan rikkomuksen toteavan lopputuloksen eikä perusteluja.

Edellä todetusti nykyinen tilanne tulee direktiivin myötä muuttumaan. Keskeisenä ongelmana näen kysymyksen siitä, mikä kaikki rikkomuspäätöksessä sitoo. Direktiivin johdanto-osan kohdan 34 mukaan sitovan vaikutuksen tulisi kattaa "rikkomisen luonne ja sen aineellinen, henkilöllinen, ajallinen ja alueellinen soveltamisala". Sitovuus siis ulottuisi huomattavasti pelkkää rikkomuksen olemassaolon toteamista pidemmälle. Tosiasiallinen kattavuus voi tapauskohtaisesti olla tätäkin laajempi.³⁵

Rikkomuspäätöksen sitovuus ei tule lopettamaan rikkomusta koskevia riitoja vahingonkorvausasioissa. Vahingonkorvauskanteet voivat olla kokonaan itsenäisiä (*stand-alone claims*). Silloin kantaja todistaa rikkomuksen kokonaan itse osana korvauskannetta. Toisaalta

³³ Vahingonkorvausdirektiivin johdanto-osan k. 16.

³⁴ Asfalttikartellin vahingonkorvausasian käräjäoikeustuomiosta annettiin rikkomuspäätökselle oikeusvoimavaikutus, ks. esim. Helsingin käräjäoikeuden tuomio 13/64929, annettu 28.11.2013 asiassa *Espoon kaupunki v. Lemminkäinen ym.*, s. 109–112. Varaosakartellin vahingonkorvausasian käräjäoikeustuomiosta annettiin rikkomuspäätökselle osin oikeusvoimavaikutus ja osin todistusvaikutus, ks. Helsingin käräjäoikeuden tuomio 14988, annettu 31.3.2014 asiassa *Atoy v. Arwidson ym.*, s. 99–102. Varaosakartellin vahingonkorvausasian hovioikeustuomiosta rikkomuspäätökselle ei annettu oikeusvoimavaikutusta, mutta todistusvaikutuksen katsottiin olevan niin vahva, että sillä oli tosiasiasa oikeusvoimavaikutukseen rinnastettava merkitys, ks. Helsingin hovioikeuden tuomio 533, annettu 31.3.2016 asiassa *Atoy v. Arwidson ym.*, s. 27–28.

³⁵ Esimerkiksi hintasyrjintätapauksissa rikkomustuomio voi poikkeuksellisesti sisältää kannanoton myös vahingon määrään tai laskentaperusteisiin. Muun muassa asia *Radio Nova v. Gramex* (Helsingin käräjäoikeus, diaarinumero L 05/25107) päättyi sovintoon, jossa vastaaja suoritti korvauksen käytännössä kokonaan. *Radio Nova v. Gramex* perustui korkeimman hallinto-oikeuden rikkomuspäätökseen, jossa oli todettu hintasyrjintä ja hintasyrjinnän määrän laskentaperiaate, ks. KHO:n taltio 2527, annettu 4.10.2005, s. 20–21. Vastaavissa tilanteissa voi käytännön kannalta tosin olla merkityksetöntä, onko kyseessä oikeusvoimavaikutus vai todistusvaikutus, kuten varaosakartellin vahingonkorvausasian hovioikeustuomio osoittaa.

kanteet voivat olla puhtaita seurannaiskanteita (*follow-on claims*). Silloin kantaja nojautuu pelkästään kilpailuviranomaisen jo osoittamaan rikkomukseen. Käytännössä yleisin kannetyyppi tulevat luultavasti olemaan niin sanotut *yhdistelmäkantteet* (*hybrid claims*). Niissä kanne perustuu yhdistelmään kilpailuviranomaisen jo osoittamaa rikkomusta ja kantajan itsensä väittämää rikkomusta. Kantaja pyrkii itse osoittamaan rikkomuksen tai sen vaikutusten olleen esimerkiksi ajallisesti tai alueellisesti laajempia kuin kilpailuviranomainen on osoittanut.³⁶ Tämän takia rikkomusta koskeva riitely ei kokonaan katoa vahingonkorvausasioista edes rikkomuspäätösten sitovuuden myötä. Kantajat pyrkivät perustelemaan suurempaa vahingonkorvausta ja vastaajat puolestaan rajaamaan rikkomuksen vastaamaan mahdollisimman tarkasti seuraamusmaksuoikeudenkäynnissä vahvistettua.

Yleisesti ottaen kotimaisten rikkomuspäätösten sitovuus on myönteinen asia. Se selventää vahingonkorvausoikeudenkäynnin kohdetta ja vähentää tarpeetonta, varmuuden vuoksi esitettävää todistelua. Lainvoimaisen rikkomuspäätöksen jälkeen osapuolten oikeusasemat ovat paremmin selvillä, mikä voi edistää korvausasian sovinnollista ratkaisua.

Rikkomuspäätösten oikeusvoimavaikutus herättää kysymyksen siitä, ketkä ovat rikkomusasian asianosaisia. Tähän mennessä mahdollisia vahingonkärsijöitä ei ole kelpuutettu asianosaisiksi.³⁷ Viimeistään vahingonkorvausdirektiivin täytäntöönpanon myötä tulee kuitenkin vaikeaksi väittää, ettei rikkomusasian lopputulos vaikuta välittömästi vahingonkärsijöiden oikeuksiin, koska rikkomusasian lopputulos määrää tietyiltä osin sitovasti vahingonkorvausasian lopputuloksen. Tulisiko vahingonkärsijöinä itseään pitäviä siten jatkossa kohdella rikkomusasiassa asianosaisina? Tällaisella uudistuksella olisi laaja vaikutus julkisoikeudelliseen täytäntöönpanoon. En käsittele asiaa tässä laajemmin. Vahingonkorvausdirektiivin sisältämät muutokset voivat kuitenkin johtaa entistä vahvemmin tämän suuntaisiin vaatimuksiin vahingonkärsijöiden taholta.

Toinen rikkomuspäätösten sitovuuden kannalta merkittävä asia on rikkomusasiaa käsittelevien hallintotuomioistuinten suhtautuminen käsittelemiinsä asioihin. Tällä hetkellä markkinaoikeus ja korkein hallinto-oikeus käsittelevät rikkomusasioita ainoastaan julkisoikeudellisen seuraamuksen näkökulmasta. Seuraamusmaksun määräämisen kannalta näiden tuomioistuinten ei välttämättä ole tarpeen ottaa kantaa tarkasti esimerkiksi rikkomuksen ajalliseen ja alueelliseen laajuuteen. Tämä heijastuu siihen, kuinka ne laativat päätöksensä. Olisi toivottavaa, että markkinaoikeus ja korkein hallinto-oikeus ottaisivat aiempaa suuremman huomioon, että jatkossa ne eivät ratkaisuisaan tosiasiallisesti määrää vain seuraamusmaksuista. Oikeusvoimavaikutuksen myötä näistä ratkaisuisista tulee samalla hyvinkin laajamittaisten vahingonkorvausoikeudenkäyntien oikeudellinen perusta.

Vanhentuminen

Nykytila

Vanhentumisväitteet ovat lähes säännönmukainen puolustus kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvausasioissa. Tämä johtuu kahdesta syystä. Ensinnäkin kilpailunrajoitukset ja niiden viranomaistutkinta ovat monesti pitkäkestoisia. Toiseksi kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten vanhentumisääntely oli hyvin tulkinnanvaraista ennen uuden kilpailulain (948/2011) 20 §:n voimaantuloa. Siten on usein helppoa väittää vanhentumisajan alkaneen jostakin varhaisesta ajankohdasta ja saatavan vanhentuneen. Jos vanhentumisväite menestyy, se on kätevä keino torjua kanne tai ainakin osa kanteesta.

³⁶ Esimerkiksi asfalttikartellin ja varaosakartellin vahingonkorvausasioissa korvausta on vaadittu myös rikkomuspäätöksessä todetun ajanjakson ulkopuolelta.

³⁷ Esim. Arlaa ei katsottu asianosaiskelpoiseksi Valion saalistushinnoitteluasiassa, ks. KHO 2013:170.

Korvauksen vanhentumisessa keskeiseksi ongelmaksi ovat nousseet tulkinnanvaraiset vanhentumisajan alkamisajankohdat. Osapuolten on ollut mahdotonta tietää omaa oikeusasemaansa etukäteen, joten asia on jouduttu selvittämään tuomioistuimessa. Lisäksi vanhentumiseen voi soveltua useita eri säännöstöjä: vanhentumislaki, kilpailunrajoituslaki ja kilpailulaki, pian myös laki kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista. Tämä tekee vanhentumissääntelyn soveltamisesta entistä vaikeampaa.

Edellä mainitun vuoksi vanhentumissääntelyn keskeinen päämäärä pitäisi olla tulkinnanvaraisuuden välttäminen, jotta osapuolet tietävät, milloin vanhentumisaika alkaa kuluu. Silloin osapuolet voivat arvioida oman oikeusasemansa ja toimia sen mukaan. Erityisen ongelmalliseksi ovat muodostuneet vanhentumisen alkamisajankohdat, jotka on kytketty vahingonkäräjien *tietoisuuteen* vahingosta ja siitä vastuullisista.³⁸ Viime kädessä kyse on siitä, missä vaiheessa on perusteltua edellyttää vahingonkäräjäksi itseään epäilevän ryhtyvän oikeudellisiin toimiin uhalla, että saatava voi muuten vanhentua.

Tuomioistuimet ovat antaneet tietoisuuteen perustuvan vanhentumisajan alkamisesta poikkeuksellisen vaihtelevia ratkaisuja. Alkamisajankohtana on pidetty kaikkea kilpailuviraston ensimmäisen lehdistötiedotteen ja korkeimman hallinto-oikeuden rikkomuspäätöksen välillä. Korkein oikeus on ennakkopäätöksessään KKO 2016:11 ottanut kantaa tietoisuuteen perustuvan vanhentumisajan alkamishetken metsäkartellin vahingonkorvausasiassa. Korkein oikeus katsoi vanhentumisajan alkaneen kuluu, kun kantaja sai riittävät tiedot vastaajien menettelyn kielletystä luonteesta, ajallisesta ulottuvuudesta ja alueellisesta kattavuudesta sekä siihen osallistuneista yrityksistä. Korkein oikeus katsoi, että vanhentumisaika oli alkanut kuluu kilpailuviranomaisen seuraamusmaksuesityksen antamisesta.³⁹

Myös *tietoisuudesta riippumattomat* vanhentumisajan alkamisajankohdat ovat osoittautuneet vaikeatulkintaisiksi.⁴⁰ Niissä vanhentumisaika alkaa tyypillisesti vahingon aiheutumisesta tai vahinkoon johtaneesta tapahtumasta. Keskeinen tulkintaongelma koskee vahinkoa, joka aiheutuu jatkuvasta rikkomisesta. Kilpailuoikeudessa jatkuvaa rikkomista arvioidaan tyypillisesti yhtenä rikkomuksena, jonka lopusta vanhentumisaika alkaa kuluu.⁴¹ Vahingonkorvausoikeudellisesti taas kukin vahinkotapahtuma (esimerkiksi ylihinnan maksaminen) voidaan nähdä erillisenä tapahtumana. Jokaisesta erillisestä tapahtumasta alkaisi kuluu erillinen vanhentumisaika. Toisaalta vahingon aiheuttanut tapahtuma on viime kädessä kilpailurikkomus.⁴² Siten on mahdollista ajatella, että kaikki rikkomuksen aiheuttamat vahinkotapahtumat yhdistetään vanhentumisen

³⁸ Tämä koskee kilpailunrajoituslain 18 a §:n 5 vuoden kanneaikaa ja vanhentumislain 7.1 §:n 3 vuoden yleistä vanhentumisaikaa.

³⁹ Ratkaisun KKO 2016:11 antamisen jälkeen annetussa varaosakartellin vahingonkorvausasian hovioikeustuomiolla joidenkin vahinkoerien vanhentumisaika näyttää alkaneen jo ennen seuraamusmaksuesitystä. Helsingin hovioikeuden tuomio 533, annettu 31.3.2016 asiassa *Atoy v. Arwidson ym.*, s. 25–27.

⁴⁰ Tämä tarkoittaa vanhentumislain 7.2 §:n 10 vuoden enimmäisaikaa.

⁴¹ Kilpailulain 19 §.

⁴² Ks. esim. Helsingin käräjäoikeuden välituomio 36492, annettu 4.7.2013 asiassa *CDC v. Kemira*, s. 51–52, 63–64. Siinä käräjäoikeus toteaa, että riidassa ei viime kädessä ole kyse kantajan ja vastaajan välisistä vetyperoksidin toimitussopimuksista. Kantajan vaatimukset perustuvat pohjimmiltaan siihen, että vastaaja on osallistunut kilpailua rajoittavaan kartellisopimukseen, mistä on aiheutunut kantajalle vahinkoa. Samalla tavoin asiaa on sittemmin arvioinut EUT asiassa C-352/13, *CDC*, k. 43: "[...] pääasiassa kyseessä olevan kaltaisissa olosuhteissa ostajat tosin ovat suorittaneet hankintoja niiden ja kyseiseen kartelliin osallistuneiden välisten sopimussuhteiden puitteissa. **Väitetyn vahingon aiheuttanut tapahtuma ei kuitenkaan ole sopimusvelvoitteiden mahdollinen noudattamatta jättäminen vaan tästä kartellista johtuva sopimusvapauden rajoittaminen, koska tällä rajoittamisella tehdään ostajalle mahdottomaksi suorittaa hankintoja markkinoiden mukaan määräytyvillä hinnoilla.**"

kannalta yhdeksi tapahtumaksi. Tämän yhdistetyn vahinkotapahtuman aikana sattuneilla yksittäisillä vahinkotapahtumilla ei olisi merkitystä vanhentumisajan alkamisen kannalta.⁴³

Tuomioistuimet ovat tähänastisessa oikeuskäytännössä tulkinneet tietoisuudesta riippumattoman vanhentumisajan alkamisajankohdan olevan rikkomuksen päättymisen.⁴⁴ Tuomioistuimet ovat siis pitäneet vahinkotapahtumana kilpailurikkomusta ja yhdistäneet rikkomuksen aikana tapahtuneet yksittäiset vahingot vanhentumisen kannalta yhdeksi tapahtumaksi. Tarkoituksena on ilmeisesti tulkita vanhentumissäännöksiä kilpailuoikeudessa omaksuttuun tapaan ja välttää tilanne, jossa esimerkiksi pitkään jatkuneen salaisen rikkomuksen aiheuttamat vahingot voisivat vanhentua jo ennen kuin vahingonkärsijä voi katkaista niiden vanhentumisen.⁴⁵

Kilpailulain 20 § muutti edellä kuvattua tilannetta merkittävästi. Edellä kuvattujen tulkintaongelmien vuoksi kilpailulain 20 §:ään otettiin yksiselitteisesti määritetty tietoisuudesta riippumaton vanhentumisajan alkamisajankohta. Sen mukaan vanhentumisaika alkaa rikkomispäivästä tai jatkuvan rikkomisen tapauksessa rikkomisen päättymisestä. Jos rikkomusasiaa on jo käsitelty viranomaisessa, vahingonkorvaukseen soveltuu lisäksi ylimääräinen vanhentumisaika, joka alkaa rikkomuksen toteavasta lopullisesta päätöksestä. Kilpailulain vanhentumissäännöstä ei ole vielä sovellettu. Nähdäkseni se kuitenkin ratkaisee muihin vanhentumissäännöstöihin liittyvän tulkinnanvaraisuuden varsin hyvin. Samalla se asettaa objektiivisen takarajan, jonka jälkeen saatava vanhentuu ja vahingonaiheuttaja tietää olevansa vastuusta vapaa.

Olen edellä selostanut, miksi tietoisuuteen perustuvat tai muuten tulkinnanvaraiset vanhentumisajan alkamisajankohdat ovat ongelmallisia. Tämä taustoitus on tarpeen, koska on ensin ymmärrettävä nykytila, jotta siihen voi verrata direktiivin aiheuttamia muutoksia.

Direktiivi ja täytäntöönpanolaki

Vahingonkorvausdirektiivin 10 artiklassa määritetään kilpailuoikeudellista vahingonkorvausta koskevan vanhentumisen vähimmäissäännöt. Edellä mainittujen kansallisten oikeussääntöjen mukaan vanhentumisajan alkaminen edellyttää tyypillisesti jonkin yhden ehdon täyttymistä. Vahingonkorvausdirektiivin 10(2) artiklan mukaan vanhentumisajan alkaminen edellyttää useiden ehtojen täyttymistä. Näihin ehtoihin kuuluu *sekä tietoisuuteen perustuva että tietoisuudesta riippumaton* elementti. Lisäksi vanhentumisaikaan liittyy 10(4) artiklan mukainen *tietoisuudesta riippumaton poikkeus*, joka liittyy viranomaismenettelyihin.

10(2) artiklassa säädetty vanhentumisajan alkamishetki soveltuu kaikenlaisiin kanteisiin. Se soveltuu sekä itsenäisiin kanteisiin että seurannaiskanteisiin. Sen sijaan 10(4) artiklan mukainen poikkeus soveltuu vain seurannaiskanteisiin, joissa viranomainen on jo käsitellyt rikkomusasian.

10(2) artiklassa on yksi tietoisuudesta riippumaton ehto vanhentumisajan alkamiselle. Ehto edellyttää, että vanhentumisaika ei voi alkaa kulua, ennen kuin rikkomus on päättynyt. Tämä vastaa nykyisen kilpailulain 20 §:n sääntelyä. 10(2) artiklassa on myös tietoisuuteen perustuva

⁴³ Kilpailulain 20 § ja vahingonkorvausdirektiivi perustuvat nimenomaisesti tälle periaatteelle. Niissä vanhentumisaika ei ala kulua ennen rikkomuksen päättymistä, vaikka vahingonkärsijä olisi tietoinen vahingosta jo sitä ennen.

⁴⁴ Tällä tavoin asia ratkaistiin asfalttikartellin käräjäoikeustuomioissa ja metsäkartellin hovioikeustuomioissa. Korkein oikeus ratkaisi asian KKO 2016:11 pelkästään tietoisuuteen perustuvia vanhentumisaikoja soveltamalla, joten se ei joutunut ottamaan kantaa tietoisuudesta riippumattoman vanhentumisajan alkamishetkeen.

⁴⁵ Tämä voisi pitkään jatkuvassa salaisessa rikkomuksessa johtaa tilanteeseen, jossa osa saatavasta vanhentuu jo ennen kuin rikkomus on päättynyt. EUT on pitänyt tällaista tilannetta mahdollisesti tehokkuusperiaatteen vastaisena ratkaisussaan yhdistetyt asiat C-295/04–C298/04, *Manfredi*, k. 79.

elementti. Se koostuu kolmesta ehdosta. Vahingonkärsijällä on oltava tieto (a) toiminnasta ja että toiminta rikkoo kilpailuoikeutta (*rikkomus*), (b) rikkomuksen aiheuttamasta vahingosta (*vahinko*) ja (c) rikkomiseen syyllistyneestä (*vastuullinen*).

Vahingonkärsijän todellista tietämystä ei kuitenkaan edellytetä, vaan tietämys voidaan "kohtuudella olettaa". Kyse lienee samasta objektiivisesta arviosta, joka Suomen oikeudessa on totuttu ilmaisemaan "olisi pitänyt tietää". Ratkaisevaa ei ole, mitä henkilö todellisuudessa tiesi. Ratkaisevaa on, mitä hänen asemassaan olevan henkilön voitiin edellyttää tietävän. Tämä ratkaisu luo kuitenkin sen uuden ongelman, että vain oikeuskäytännön myötä selviää, millaisissa tilanteissa vahingonkärsijän direktiivin mukaan "olisi pitänyt tietää" jotain. Direktiivin tulkinta tulee tältä osin lähes varmasti hajautumaan eri jäsenvaltioiden kansallisissa tuomioistuimissa, kunnes EUT ennakkoratkaisuillaan yhdenmukaistaa tulkintakäytännön. On syytä muistaa, että direktiivillä harmonisoidaan tietyt vähimmäisehdot, jotka ovat voimassa kaikissa jäsenvaltioissa ja joiden sisällön tulkintaan viime kädessä vain EUT:llä on toimivalta.

Yllä mainitun lisäksi vanhentumisaikaa koskee 10(4) artiklassa säädetty poikkeus. Sen mukaan vanhentumisaika keskeytyy tai katkeaa, jos kilpailuviranomainen ryhtyy rikkomusta koskeviin virallistoimiin. Keskeytyminen saa päättyä aikaisintaan vuosi sen jälkeen, kun rikkomusasian käsittely on päättynyt lainvoimaisen päätöksen myötä. Poikkeus liittyy viranomaistoimien aloittamiseen ja lopettamiseen. Ne ovat vahingonkärsijän tietoisuudesta riippumattomia ajankohtia.

Hallituksen esityksessä esitettyä täytäntöönpanolakia on muutettu työryhmämietinnössä esitettyyn verrattuna. Muutokset ovat mielestäni selkeyttäneet täytäntöönpanolakia huomattavasti siltä osin kuin se on mahdollista direktiivin asettamissa puitteissa. Täytäntöönpanolaki on toteutettu muuten vahingonkorvausdirektiivin tavoin, mutta täytäntöönpanolakiin on lisätty tietoisuudesta riippumaton kanneaika, 10 vuotta rikkomuksesta tai jatkettun rikkomuksen päättymisestä. Tämä lisäys toteuttaa direktiivin 10(2) artiklassa säädetyn edellytyksen, ettei oikeus korvaukseen voi vanhentua, ennen kuin rikkomus on päättynyt.

Täytäntöönpanolaissa olisi siis direktiivistä poiketen kaksi rinnakkaista vanhentumisaikaa: vahingonkärsijän tietoisuudesta alkava viiden vuoden kanneaika ja rikkomuksen päättymisestä alkava 10 vuoden kanneaika. Lisäksi olisi poikkeussääntö. Sen mukaan viranomaistutkinnan alkaminen keskeyttäisi tietoisuuteen perustuvan kanneajan, joka alkaisi kulua uudelleen vuoden kuluttua viranomaismenettelyn päättymisestä, tyypillisesti rikkomusasiassa annetusta lainvoimaisesta päätöksestä.⁴⁶ Tämä viranomaispoikkeus ei ole itsessään varsinainen vanhentumisaika, vaan se vaikuttaa viiden vuoden kanneajan soveltamiseen.

Vanhentumisaikoja ja poikkeussääntöä sovellettaisiin rinnakkain, eikä saatava vanhentuisi, ennen kuin vanhentumisaika olisi kulunut umpeen jokaisen soveltuvan säännön perusteella. Vahingonkärsijä saisi siis aina hyväksen pisimmän mahdollisen vanhentumisajan.⁴⁷ Vahingonkärsijällä olisi esimerkiksi aina käytössään vähintään vuoden kanneaika lainvoimaisen rikkomuspäätöksen jälkeen, vaikka muut vanhentumisajat olisivat jo kuluneet umpeen sitä ennen.⁴⁸

On harmillista, että vahingonkorvausdirektiivin ja täytäntöönpanolain myötä pitkään odotettu korkeimman oikeuden oikeusohje tietoisuuden syntymisestä kilpailurikkomuksissa menettää

⁴⁶ Viranomaistutkinta ei kuitenkaan keskeyttäisi tietoisuudesta riippumattoman 10 vuoden kanneajan kulumista. HE 83/2016 vp, s. 63.

⁴⁷ HE 83/2016, s. 63.

⁴⁸ HE 83/2016, s. 63. Tämä vastaa kilpailulain 20 §:ssä säädetyn viranomaispoikkeuksen tulkintaa.

merkitystään. KKO 2016:11 koski tilannetta, jossa kilpailuviranomainen oli tutkinut asian. Kantajan tietoisuus syntyi seuraamusmaksuesityksen sisältämistä tiedoista. Vastaavat tapaukset ratkeavat jatkossa vahingonkorvausdirektiivin 10(4) artiklassa olevan poikkeussäännön perusteella. Mahdollinen tapa tulkita asiaa olisi katsoa, että 10(2) artiklassa säädetyt ehdot täyttyvät ja vanhentumisaika alkaa kulua, kun rikkomus on päättynyt ja vahingonkärsijä on saanut KKO 2016:11 tavoin seuraamusmaksuesityksestä tiedon direktiivissä edellytetyistä seikoista. Tällä ei kuitenkaan olisi merkitystä, koska 10(4) artiklan mukaisesti vanhentumisaika olisi keskeytynyt, kun kilpailuviranomainen alkoi tutkia rikkomusta. Kun rikkomuspäätös tulisi lopulliseksi, kantajalla olisi siten yhä käytettävissään koko kanneaika, joka 10(4) artiklan mukaisesti alkaisi kulua yhden vuoden kuluttua rikkomuspäätöksestä. Käytännössä kanneaikaa siis olisi kuusi vuotta rikkomuspäätöksestä.

Edellä todetusti ovat erityisesti tietoisuuteen perustuvat vanhentumisajat osoittautuneet ongelmallisiksi. Hallituksen esityksessä on pyritty helpottamaan tilannetta antamalla tietoisuuden syntymistä koskeva tulkintasääntö. Vahingonkärsijän katsottaisiin pääsääntöisesti tulleen tietoiseksi vahingosta kilpailuviranomaisen seuraamusmaksuesityksen myötä. Tämä tulkintasääntö perustuu korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2016:11 antamaan oikeusohjeeseen.⁴⁹ On hyvä, että tulkinnanvaraista lakia pyritään jo ennakolta selkeyttämään. Tällainen tulkintaohje on kuitenkin melko heikolla oikeudellisella perustalla, koska se perustuu kansalliseen ennakkopäätökseen. Direktiivin tulkinnan tulee olla yhdenmukaista kaikissa jäsenvaltioissa. Siten vain EUT:lla on viime kädessä toimivalta ratkaista tällainen tulkintakysymys.

Yhteisvastuu

Vahingonkorvausdirektiivin 11(1) artiklassa säädetään, että jos rikkomus on tehty yhteisellä toiminnalla, rikkomukseen syyllistyneet ovat aiheutuneesta vahingosta yhteisvastuussa. Suomen oikeustila on jo tällä hetkellä sama. Yhteisvastuuta voi pitää vahingonkorvausoikeudellisena pääsääntönä, ja se on kirjattu vahingonkorvauslain 6 luvun 2 §:ään. Kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen liittyvän yhteisvastuun osalta on kotimaisissa oikeustapauksissa ilmennyt tähän mennessä kaksi ongelmaa: yhteisvastuun *ulottuvuus* ja yhteisvastuun *lakkaaminen*.

Ensimmäinen ongelma koskee sitä, mihin kaikkeen vahinkoon yhteisvastuullinen korvausvastuu ulottuu. Jos esimerkiksi pelkästään pääkaupunkiseudulla toimiva yritys osallistuu maanlaajuiseen kartelliin, onko yritys vastuussa myös siitä vahingosta, joka kartellista aiheutuu pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Yksittäinen vahingonaiheuttaja voisi vastuunsa rajaamiseksi vedota esimerkiksi puuttuvaan syy-yhteyteen oman toimintansa ja koko kartellin aiheuttaman vahingon välillä tai ettei voinut olla tietoinen aivan toisaalla aiheutuneista vahingoista. Oikeuskäytännön perusteella yhteisvastuu kuitenkin näyttäisi ulottuvan kaikkeen yhteisen rikkomuksen aiheuttamaan vahinkoon, vaikkei rikkoja aktiivisesti osallistuisi jokaiseen vahinkoa aiheuttavaan tekoon.⁵⁰ Vahingonkorvausdirektiivin 11(1) artiklassa ja johdanto-osan kohdassa 37 tämä periaate vahvistetaan nimenomaisesti. Yhteisvastuun ulottuvuutta koskeva vähäinenkin epävarmuus siis tulee poistumaan.

Toinen, huomattavasti merkittävämpi ongelma liittyy yhteisvastuun lakkaamiseen. Yhteisvastuun lakkaamisen osalta on epäselvää, onko Suomen nykyinen sääntely tai esitetty täytäntöönpanolaki yhteensopiva vahingonkorvausdirektiivin kanssa. Direktiivi edellyttää, että vahingonkärsijä voi

⁴⁹ HE 83/2016 vp, s. 62.

⁵⁰ KKO 2013:49 ja KKO 1996:47. Kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauskontekstissa asiaa on toistaiseksi arvioitu ainoastaan asfalttikartellin vahingonkorvausasian käräjäoikeustuomioissa. Käräjäoikeus arvioi asiaa kuten korkein oikeus mainituissa ennakkopäätöksissään.

vaatia korvausta kaikesta rikkomuksen aiheuttamasta vahingosta miltä tahansa rikkojalta, kunnes vahingonkärsijä on saanut täyden korvauksen. Velan vanhentumisesta annetun lain 19 §:n 2 momentin mukaan yhteisvastuu kuitenkin lakkaa, jos saatava vanhentuu yhtäkin yhteisvastuullista kohtaan. Sen jälkeen velka pienentyy vanhentuneella osuudella ja jäljelle jääneet vastuutahot vastaavat enää kukin omasta osuudestaan eivätkä yhteisvastuullisesti kaikesta. Hallituksen esityksessä esitetään, että vanhentumislain 19.2 § soveltuisi myös täytäntöönpanolain yhteisvastuusäännökseen.⁵¹ Tämä on mielestäni virhe. Vahingonkorvausdirektiivin täytäntöönpanossa on vain muutama aidosti merkittävä kohta. Yhteisvastuun lakkaaminen on korkokannan ohella yksi niistä.

Voidaan perustellusti kyseenalaistaa, soveltuuko vanhentumislain 19.2 § ylipäätään kaikenlaisiin velkoihin. Yhteisvastuun lakkaaminen ja hajautuminen on luonteva seuraus tilanteessa, jossa yhteisvastuu seuraa velallisten omasta sitoutumisesta (esim. yhteisvastuullinen velkakirja) tai velvoittavasta määräyksestä (esim. tuomiosta).⁵² Silloin velkoja tietää, ketkä ovat vastuullisia ja keitä kohtaan saatava on pidettävä voimassa. Voisi kuitenkin olla liian pitkälle menevää ulottaa yhteisvastuun lakkaaminen myös tilanteisiin, joissa mahdollisia vahingonaiheuttajia saattaa olla useita, mutta yhteisvastuuta ei ole vahvistettu.⁵³

Täytäntöönpanolain mukaan vanhentuminen on katkaistavissa vain kanteella. Siksi joudutaan tilanteeseen, jossa vahingonkärsijä yhteisvastuun lakkaamisen estääkseen joutuisi haastamaan oikeuteen varmuuden vuoksi kaikki tahot, jotka saattavat olla rikkomuksesta vastuussa. Tuloksena on tarpeettoman laajoja oikeudenkäyntejä, jotka kasvattavat kaikkien osapuolten kuluja merkittävästi. Tämä rajoittaa sitä, millaisilla tahoilla todellisuudessa on mahdollisuus vaatia vahingonkorvausta. Myös riidan intressin täytyy olla huomattava. Hyvä esimerkki yhteisvastuun lakkaamisriskin aiheuttamista ongelmista on asfalttikartellin vahingonkorvausoikeudenkäynti. Siinä osa kantajista on varmuuden vuoksi nostanut kanteen kaikkia rikkomuksesta tuomittuja yhtiöitä ja niiden seuraajayhtiöitä ja konkurssipesiä sekä joitakin purkautuneita ja lakanneita yhtiöitä vastaan. Vastaavasti kansainvälisessä kartellissa vahingonkärsijän pitäisi haastaa Suomessa oikeuteen myös kaikki kartellin ulkomaiset jäsenyhtiöt, vaikkeivät ne edes toimisi Suomessa. Vaikka tällä on merkittävä asianajajia työllistävä vaikutus, on lopputulos silti epätarkoituksenmukainen. Muun muassa näistä syistä en pidä oikeana tulkintaa tai mielekkäänä lainsäädäntöä, jonka mukaan vanhentumislain 19.2 § soveltuisi direktiivin kattamiin vahingonkorvausasioihin.

Viime kädessä joudutaan arvioimaan, onko vanhentumislain 19.2 § yhteensopiva vahingonkorvausdirektiivin sanamuodon ja tavoitteiden kanssa. Vahingonkorvausdirektiivi ja vanhentumislain 19.2 § näyttävät olevan ristiriidassa keskenään. Nähdäkseni vahingonkorvausdirektiiviä tulee tulkita sanamuotonsa mukaisesti niin, että vahingonkärsijä voi vaatia keneltä tahansa yhteisvastuulliselta täyden korvauksen. Tämä on selvästi myös vahingonkorvausdirektiivin tavoite. Pidän siten hyvin mahdollisena, että vanhentumislain 19.2 § joudutaan yksittäisessä lainsoveltamistilanteessa ensisijaisesti sivuuttamaan tulkinnallisesti tai

⁵¹ HE 83/2016 vp, s. 47.

⁵² Näin myös vanhentumislain 19.2 §:ää vastaava Ruotsin preskriptionslag 9 §. Asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa Helsingin käräjäoikeus kuitenkin katsoi vanhentumislain 19.2 §:n soveltuvan kartellilla aiheutettuun yhteisvastuulliseen velkaan.

⁵³ Näin asiaa on arvioitu myös ruotsalaisissa esitöissä. Regeringens proposition 1976/77:5, s. 174–175: "*Inträffas exempelvis en skada för vilken flera skulle kunna bli ansvariga, skulle den skadelidande behöva vända sig mot var och en av dem före preskriptionstidens utgång för att undgå risken för att en del av skadeståndet faller bort. Detta kan inte alltid vara rimligt. Lämpligen bör därför den avgivna bestämmelsens tillämpningsområde begränsas till fall då flera har åtagit sig eller ålagts solidariskt ansvar. Utanför bestämmelsen faller då bl.a. den nyss berörda situationen att skadeståndsansvar eventuellt kan utkrävas av flera men någon solidariskt ansvar inte har blivit fastställt.*"

viime kädessä jättämään soveltamatta EU-oikeuden vastaisena. Jos saatava vanhentuu muita yhteisvastuullisia kohtaan, siitä seuraisi vain, että vahingonkärsijä ei enää voisi vaatia korvausta näiltä muilta yhteisvastuullisilta. Siten yhteisvastuutilanteita koskevat kanteet nostettaisiin jatkossa todennäköisesti omia sopimuskumppaneita tai maksukykyisintä vahingonaiheuttajaa vastaan.⁵⁴

Direktiivi ratkaisee monia niistä tulkintakysymyksistä, jotka tähän mennessä ovat osoittautuneet ongelmallisiksi kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvaustapauksissa. Yhteisvastuun lakkaamista koskevan kysymyksen osalta täytäntöönpanolaki ei kuitenkaan valitettavasti tuo ratkaisua. Näyttää siltä, että direktiivissä säädetyn yhteisvastuun ja vanhentumislaissa säädetyn yhteisvastuun lakkaamisen välinen vuorovaikutus selviää vasta EUT:n ennakkoratkaisun myötä. Kantajien on siten riskien minimoimiseksi edelleen syytä harkita kanteen nostamista kaikkia mahdollisesti yhteisvastuullisia vastaan.

Kartelleja koskeva vahinko-olettama

Yksi direktiivin kiistanalaisimmista ja eniten keskustelua herättäneistä säännöksistä on 17(2) artiklan kartelleita koskeva, kumottavissa oleva vahinko-olettama. Käytännössä kyse on käännetyistä näyttötaakasta. Kartelliin syyllistyneen on osoitettava, ettei ole aiheuttanut vahinkoa. Tämä on poikkeus oikeudenkäymiskaaren pääsääntöön, jonka mukaan asianosaisen on todistettava väitteensä.

Periaatteellisella tasolla käännetty näyttötaakka vahingon aiheutumisesta on poikkeuksellinen.⁵⁵ Käytännössä en näe sen merkitystä kovin suurena. Jos vahingon aiheutumisesta ei ole riitaa, näyttötaakalla ei ole merkitystä. Jos vahingon aiheutuminen on riitainen seikka, kumpikin osapuoli esittää parhaan käytettävissä olevan todistelun väitteensä tueksi. Vain jos osapuolet eivät onnistuisi esittämään varteenotettavaa näyttöä suuntaan tai toiseen, asia voisi ratketa näyttötaakasäännön perusteella.

Vahinko-olettaman perusteluiksi on esitetty ennen muuta kaksi asiaa. Ensinnäkin kartellitapauksissa kantajan voi olla poikkeuksellisen vaikeaa esittää näyttöä vahingosta. Tyypillisesti näyttö on vahingonaiheuttajilla, joilla ei ole kannustimia tietojen esittämiseen, elleivät ne ole välttämättömiä leniency-hakemuksessa. Toiseksi taloustieteelliset tutkimukset viittaavat siihen, että kartellit hyvin suurella todennäköisyydellä aiheuttavat merkittävää vahinkoa.⁵⁶

On kuitenkin tärkeää, ettei kartellirikkomuksista tule "vahingonkorvausautomaattia". Kartellitapauksissa rikkomuspäätös ei edellytä, että kilpailuviranomainen osoittaisi rikkomuksella olleen haitallisia vaikutuksia. Direktiivin 9(1) artiklan mukaan rikkomuspäätös on sitova osoitus kartellin olemassaolosta ja vähimmäislaajuudesta. Direktiivin 17(2) artiklan mukaan kartellin

⁵⁴ Omaa sopimuskumppania vastaan on luultavasti helpointa saada näyttöä vahingosta. Koko summan periminen maksukykyisimmältä vahingonaiheuttajalta puolestaan suojaa vahingonkärsijää joidenkin vahingonaiheuttajien mahdolliselta maksukyvyttömyydeltä. Varsinkin jos kanteet jatkossa kohdistuvat erityisesti maksukykyisimpään vahingonaiheuttajaan, vastaajien keskinäisten takautumiskanteiden merkitys tulee kasvamaan.

⁵⁵ Käännetyt näyttötaakat eivät kuitenkaan ole käytännössä harvinaisia. Sopimusoikeudessa käännettyyn näyttötaakkaan perustuva tuottamuvastuu (ekskulpaatiovastuu) on tavanomainen vastuumuoto. Myös esimerkiksi kuluttajansuojaoikeudessa, työoikeudessa ja kilpailuoikeudessa sovelletaan erilaisia käännettyjä näyttötaakkoja. Yleensä käännetyin näyttötaakan perusteluna on pyrkimys asettaa näyttötaakka sille, joka sen parhaiten voi täyttää, tai sitten tarve heikommaksi koetun osapuolen suojaamiseen.

⁵⁶ Direktiivin johdanto-osan kohdat 46 ja 47. Ks. myös Euroopan komission julkaisema tutkimus *Quantifying antitrust damages, Towards non-binding guidance for courts*, Study prepared for the European Commission (2009), s. 88–92. Kyseinen selvitys pohjusti Euroopan komission julkaisemaa ohjeasiakirjaa kilpailurikkomusten aiheuttaman vahingon määrittämisestä, SWD(2013) 205, 11.6.2013.

vahingollisuus oletetaan. Kun vahinko on osoitettu, oletettaman perusteella tai näytöllä, tuomioistuimien voi 17(1) artiklan mukaan tarvittaessa arvioida vahingon määrän. Tämä yhdistelmä näyttää teoriassa sisältävän vaaran, että rikkomuksen vahingollisuutta ei missään vaiheessa tarvitse todistaa. Ratkaisevaksi muodostuu, millainen näyttö riittää kumoamaan vahinko-olettaman eli osoittamaan, ettei kartelli aiheuttanut vahinkoa.⁵⁷

Sovintomenettely

Kilpailuoikeudelliset vahingonkorvausasiat voivat laajimmillaan johtaa Suomen oloissa poikkeuksellisen mittaviin oikeudenkäynteihin. Varsinkin jos kilpailuoikeuden rikkominen on jatkunut pitkään ja ollut laajamittaista, asianosaisten lukumäärä ja taloudelliset intressit muodostuvat helposti suuriksi. Tämä kuluttaa valtavasti osapuolten ja tuomioistuinten resursseja. Esimerkiksi asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa osapuolten yhteenlasketut kuluvaatimukset olivat käräjäoikeudessa yli 19 miljoonaa euroa ja hovioikeudessa yli 13 miljoonaa euroa. Varaosakartellissa osapuolten yhteenlasketut kuluvaatimukset käräjäoikeudessa olivat noin 5 miljoonaa euroa ja hovioikeudessa noin 2,5 miljoonaa euroa.⁵⁸ Helsingin käräjäoikeuden laamanni on arvioinut, että metsäkartellin korvausasian käsittely vie noin 14 tuomarityövuotta, mikä vastaa noin 250 laajaa riita-asiaa.⁵⁹

Asian ratkaiseminen sovinnollisesti nopeuttaa ja keventää menettelyä olennaisesti. Kotimaisista kilpailuoikeudellista vahingonkorvausta koskevista tapauskokonaisuuksista noin kolmannes on tähän mennessä päättynyt sovintoon.⁶⁰ Sovintojen voi olettaa yleistyvän. Kilpailuoikeudellista vahingonkorvausta koskeva sääntely selkeytyy direktiivin voimaansaattamisen ja oikeuskäytännön kehittymisen myötä.⁶¹ Siten osapuolet voivat jatkossa paremmin arvioida oman ja vastapuolen oikeudellisen aseman. Silloin ei ole tarvetta selvittää asiaa niin laajasti tuomioistuimissa.⁶²

Edellä mainitusta seuraa, että direktiivin sovintomenettelyä koskevat säännökset ovat käytännön kannalta tärkeitä. Direktiivissä onkin pyritty edistämään kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausasioiden sovinnollista ratkaisua erilaisin lainsäädännöllisin keinoin.⁶³

⁵⁷ Tähän mennessä on annettu vain kaksi kotimaista ratkaisua, joissa kartelliin perustuva korvausvaatimus on hylätty, koska rikkomuksen ei katsottu aiheuttaneen vahinkoa. Varaosakartellin vahingonkorvausasiassa käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat, että kantajan taloudelliset tappiot selittyivät kokonaan muilla syillä kuin vastaajien kilpailurikkomuksella. Kantaja oli vastaajien kilpailija ja korvausvaatimus perustui kantajan toteutumatta jääneisiin liiketoimintasuunnitelmiin. Käräjäoikeuden ja hovioikeuden mukaan pääasiallinen syy suunnitelmien epäonnistumiseen oli kantajan oma valmistautumattomuus suunnitelmien toteuttamiseen. Syy-yhteyttä vastaajien rikkomuksen ja kantajan vahingon välillä ei siten ollut. Vahinko-olettamaa ei sovellettu näissä tapauksissa. Ne ovat vain esimerkkejä siitä, millainen näyttö riittäisi kumoamaan vahinko-olettaman. Helsingin käräjäoikeuden tuomio 14988, annettu 31.3.2014 asiassa *Atoy v. Arwidson ym.* ja Helsingin hovioikeuden tuomio 533, annettu 31.3.2016 asiassa *Atoy v. Arwidson ym.*

⁵⁸ Määrät on laskettu asianosaisten tuomioistuimille toimittamista kuluvaatimuksista.

⁵⁹ Ylen kotimaan uutiset 3.1.2014, minkä jälkeen metsäkartellin asiakokonaisuus on vielä entisestään laajentunut. http://yle.fi/uutiset/oikeus_pui_jattikartellia_metsanomistajilta_metsayhtiaille_satojen_miljoonien_kanteet/7001211

⁶⁰ Havu, Kalliokoski & Wikberg: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus (2010), s. 129–143. Tilanne ei ole merkittävästi muuttunut teoksen julkaisun jälkeen. Kooltaan tähän mennessä mittavin on Helsingin käräjäoikeuden asiassa *CDC v. Kemira*, dnro L 11/16750 saavutettu sovinto. Siinä Kemira sitoutui maksamaan CDC:lle 18,5 miljoonaa euroa ja korvaamaan CDC:n oikeudenkäyntikuluja.

⁶¹ Kaikki direktiivin säännökset eivät ole omiaan edistämään sovintoa. Kuten edellä on todettu vanhentumista koskevassa osiossa, direktiivin sisältämät vanhentumisajat ovat varsin pitkiä. Pitkät vanhentumisajat ovat omiaan vähentämään sovinnon houkuttelevuutta vastaajan kannalta. Jos vastaaja sopii kanteen ennen kanneajkojen päättymistä ja tieto sovinnosta leviää, aiempaa useampi vahingonkärsijä saattaa tulla vaatimaan korvausta.

⁶² Esimerkiksi Yhdysvalloissa, missä kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten käytöstä on vuosikymmenien verran kokemusta ja oikeuskäytäntöä, asiat tyypillisesti päättyvät sovintoon.

⁶³ Direktiivin johdanto-osan kohdassa 48 todetaan nimenomaisesti, että direktiivillä pyritään kannustamaan osapuolia sovintoon ja helpottamaan sovinnollisten ratkaisujen saavuttamista.

Direktiivistä seuraa ainakin kaksi merkittävää muutosta oikeustilaan: ensimmäinen koskee *vanhentumisaikoja*, toinen vahingonaiheuttajien keskinäistä *takautumisvastuuta*.

Vahingonkorvausdirektiivin 18(1) artiklan mukaan vanhentuminen keskeytyy sovintoneuvottelujen ajaksi. Suomen oikeus sisältää vastaavan säännöksen vanhentumislain 11 §:n 1 momentin 4 kohdassa ja 2 momentissa. Sekin on seurausta EU-oikeuden täytäntöönpanosta. Vanhentumislain 11 §:ssä tarkoitettu sovittelu koskee kuitenkin vain tietyjä muodollisia sovittelumenettelyjä. Direktiivin 18 artiklassa sen sijaan tarkoitetaan laajempaa sovintoa edistävien menettelyjen joukkoa.⁶⁴ Vanhentumisajan keskeytyminen koskee vain sovintoneuvotteluihin osallistuvia tahoja.

Toinen direktiivin tuoma muutos koskee sovinnon vaikutusta korvausvastuun jakautumiseen. Direktiivin 19(2) artiklan mukaan sovinnon tehnyt vahingonaiheuttajaa suojataan muiden yhteisvastuussa olevien vahingonaiheuttajien takautumisvaatimuksilta. Tällainen normi on Suomen vahingonkorvausoikeudessa uusi. Se on mielestäni periaatteellisesti merkittävämpi kuin esimerkiksi kartelleja koskeva käännetty näyttötaakka. Käännettyjä näyttötaakkoja on oikeusjärjestyksessämme ollut jo aiemminkin, vahingonkorvauksen takautumisoikeuden rajoituksia tietääkseni ei.⁶⁵

Kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten kontekstissa takautumisoikeuden rajoitus on nähdäkseni perusteltu. Muutoin sovinnon tehnyt vahingonaiheuttaja voisi sovinnon jälkeenkin joutua maksamaan korvausta muille vahingonaiheuttajille takautumisvastuun takia. Silloin sovinnon tekemisestä ei olisi vahingonaiheuttajalle hyötyä, koska vahingonaiheuttaja ei voisi luottaa rajaavansa vastuunsa sovinnon määrään. Takautumisvastuun vuoksi kukaan vahingonaiheuttaja ei voisi välttää omaa lopullista osuuttaan korvauksesta. Vahingonaiheuttajien kannattaisi periaatteessa aina yrittää oikeudenkäynnissä yhdessä pienentää vahingonkärsijälle maksettavaa korvauksen kokonaismäärää sekä kunkin omaa osuuttaan vahingonaiheuttajien keskinäisessä vastuunjaossa. Direktiivin 19(2) artikla muuttaa tätä asetelmaa. Takautumisvastuun poistumisen vuoksi yksittäisen vahingonaiheuttajan voi olla kannattavaa tehdä sovintosopimus rajoittaakseen omaa vastuutaan. Merkittäväksi ongelmaksi kuitenkin jää, että vahingonkärsijöitä voi olla useita. Sovinto yhden vahingonkärsijän kanssa ei rajoita vahingonaiheuttajan vastuuta muille vahingonkärsijöille.⁶⁶

Muiden vahingonaiheuttajien takautumisoikeuden poistaminen sovinnon tehnyttä vahingonaiheuttajaa kohtaan on rajoituksistaankin huolimatta merkittävä muutos. Sen jälkeen sovinnot tulevat aiempaa mielekkäämmiksi tilanteissa, joissa vahingonaiheuttajia on useita. Takautumisvastuun poistaminen on erityisen tehokas, kun se yhdistyy direktiivin 11 artiklassa säädettyihin poikkeuksiin yhteisvastuusta. Esimerkiksi leniencyn hakija voisi onnistua poistamaan

⁶⁴ Direktiivin johdanto-osan kohdan 48 mukaan direktiivi kattaa myös vapaamuotoiset tuomioistuimen ulkopuoliset sovintoneuvottelut eikä edellytä mitään tiettyä sovintomenettelyä kuten sovittelua. Direktiivin 19 artiklan suomenkielisessä versiossa puhutaan "sovitteluun perustuvista sovintoratkaisuista". Englanninkielisessä versiossa puhutaan vain "yhteisymmärryksen perustuvista sovinnosta" (*consensual settlements*). Samoin 2 artiklan määritelmissä "sovitteluun perustuvalla riitojenratkaisulla" tarkoitetaan mitä tahansa menettelyä, joka voi johtaa tuomioistuimen ulkopuoliseen ratkaisuun.

⁶⁵ On tärkeää huomata, että 19(1) artiklan mukaan vahingonkärsijän oikeus korvaukseen pienentyy sovinnon tehneen vahingonaiheuttajan vastuusuudella, ei sovinnon määrällä. Siten muut vahingonaiheuttajat eivät joudu maksamaan enempää, jos joku vahingonaiheuttaja maksaa sovintona omaa vastuusuuttaan pienemmän korvauksen. Muiden vahingonaiheuttajien asemaa ei siis voi huonontaa sovintosopimuksella.

⁶⁶ Kun Suomi toteuttaa komission kollektiivisista oikeussuojakeinoista 11.6.2013 antamassa suosituksessa 2013/369/EU esitetyt periaatteet, olisi samassa yhteydessä tarkoituksenmukaista säätää *ryhmäkanteen* lisäksi myös *ryhmäsovinnosta*. Esimerkiksi Englanti on kuluttajansuojalainsäädäntönsä uudistuksessa (Consumer Rights Act 2015) toiminut tällä tavoin.

seuraamusmaksuvastuunsa ja merkittävästi rajoittamaan vahingonkorvausvastuutaan. Täytäntöönpanolaki ei tältä osin poikkeakaan direktiivistä.

Direktiivin täytäntöönpano ja ajallinen sovellettavuus

Lopuksi on vielä syytä käsitellä vahingonkorvausdirektiivin ja täytäntöönpanolain ajallista sovellettavuutta. Vahingonkärsijöiden, vahingonaiheuttajien ja tuomioistuinten on tärkeää ymmärtää, mitä oikeusvaikutuksia direktiivi ja täytäntöönpanolaki tuottavat ja missä vaiheessa. Valitettavasti direktiivi tai hallituksen esitys eivät tee tätä kovin helpoksi.

Kuvaan aluksi direktiivin sisältämät täytäntöönpanoa ja ajallista soveltamista koskevat säännökset. Sen jälkeen käsitelen hallituksen esityksessä esitettyä toteutustapaa. Lopuksi käyn vielä läpi, mitä oikeusvaikutuksia direktiivillä on suoraan EU-oikeuden perusteella ja kansallisesta täytäntöönpanosta riippumatta.

Direktiivi ja täytäntöönpanolaki

Direktiivin 21 artiklan mukaan direktiivi on pantava täytäntöön kansallisessa lainsäädännössä viimeistään 27.12.2016. Direktiivin 22(1) artiklassa todetaan lisäksi, että direktiivin täytäntöönpanemiseksi annettujen kansallisten lakien aineellisia säännöksiä ei sovelleta taannehtivasti. Direktiivin 22(2) artiklan mukaan 21 artiklan toteuttamiseksi annettuja muita kuin 22(1) artiklassa tarkoitettuja kansallisia säännöksiä ei sovelleta kanteisiin, jotka on pantu vireille ennen 26.12.2014.

Tulkitsen edellä mainittua niin, että direktiivin täytäntöönpanemiseksi annetut kansallisen lain aineelliset säännökset eivät sovellu omaa voimaantuloaan edeltävään aikaan. Sen sijaan muut kuin aineelliset säännökset eli prosessuaaliset säännökset soveltuvat kanteisiin, jotka on pantu vireille 26.12.2014 tai sen jälkeen.⁶⁷ Nämä toteamukset vastaavat myös Suomessa vallitsevia yleisiä oikeusperiaatteita: aineelliset säännökset eivät sovellu takautuvasti, mutta prosessuaaliset säännökset soveltuvat voimaantulostaan alkaen, vaikka asia olisi tullut vireille jo sitä ennen.⁶⁸ Direktiivissä kuitenkin todetaan lisäksi, että täytäntöönpanevan kansallisen lainsäädännön prosessuaaliset säännökset eivät sovellu ennen 26.12.2014 vireille tulleisiin kanteisiin.

Direktiivin 21 ja 22 artikloista on tarkoitus säätää täytäntöönpanolain 13 §:ssä. Sen mukaan ennen täytäntöönpanolain voimaantuloa vireille tulleet asiat käsiteltäisiin loppuun täytäntöönpanolakia edeltäneen lainsäädännön mukaisesti. Lisäksi jos rikkomus on tapahtunut ennen täytäntöönpanolain voimaantuloa, asian käsittelyyn sovellettaisiin täytäntöönpanolain 2 §:n 1–3 momentin, sekä 4, 5, 10 ja 12 §:n sijasta täytäntöönpanolakia edeltäneen lainsäädännön säännöksiä.⁶⁹ Nämä lainkohdat sisältävät pääsääntöisesti aineellisia normeja. Täytäntöönpanolain

⁶⁷ Ks. esim. asia C-61/98, *De Haan Beheer*, kohta 13: "Tältä osin on muistettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan menettelysäännösten katsotaan yleensä soveltuvan kaikkiin niiden voimaantulohetkellä vireillä oleviin asioihin, toisin kuin aineellisten säännösten, joiden ei tavallisesti tulkita koskevan ennen niiden voimaantuloa syntyneitä tilanteita (ks. erityisesti yhdistetyt asiat 212/80–217/80, *Salumi ym.*, tuomio 12.11.1981, *Kok.* 1981, s. 2735, 9 kohta ja yhdistetyt asiat C-121/91 ja C-122/91, *CT Control (Rotterdam)* ja *JCT Benelux v. komissio*, tuomio 6.7.1993, *Kok.* 1993, s. I-3873, 22 kohta)."

⁶⁸ Esimerkiksi oikeudenkäymiskaaren todistelu-uudistus tuli voimaan 1.1.2016 ja saattoi johtaa prosessuaalisiin muutoksiin jopa kesken pääkäsittelyn, jos oikeudenkäynti oli alkanut ennen 1.1.2016. HE 46/2014 vp, s. 124.

⁶⁹ Nämä lainkohdat liittyvät korkoon, vahinko-olettamaan, Kilpailu- ja kuluttajaviraston mahdollisuuteen antaa lausunto, yhteisvastuuseen, korvausvelvollisuuden jakautumiseen, takautumisoikeuteen, vanhentumiseen ja sovintoratkaisun vaikutukseen vahingonkorvaukseen.

13 §:n tarkoitus on toteuttaa direktiivin edellyttämä aineellisten säännösten takautuvan soveltamisen kielto.⁷⁰

Täytäntöönpanolain 13 § näyttää joiltakin osin eroavan direktiivissä säädetyistä voimaantulosäännöksestä. Prosessuaalisia säännöksiä sovellettaisiin vasta täytäntöönpanolain voimaantulon jälkeen vireille tulleisiin kanteisiin eikä 26.12.2014 alkaen vireille tulleisiin kanteisiin. Hallituksen esityksen mukaan tällä varmistettaisiin, että prosessisäännöt eivät vaihdu kesken prosessin. Ratkaisu poikkeaa paitsi direktiivistä myös yleisistä kansallisista oikeusperiaatteista. Lisäksi tiettyjä täytäntöönpanolain säännöksiä sovellettaisiin vain täytäntöönpanolain voimaantulon jälkeen tapahtuneisiin rikkomuksiin. Näistä säännöksistä ainakin kartelleja koskeva käännetty näyttötaakka on nähdäkseni poikkeus oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 2 §:n 1 momentin pääsääntöön, että asianosaisen on todistettava väitteensä. Kyse on siten prosessuaalisesta säännöksestä.

Näyttää siltä, että täytäntöönpanolain voimaantulosäännöstä voi olla vielä tarpeen täsmentää joiltakin osin ennen täytäntöönpanolain voimaantuloa. Täytäntöönpanolain vaikutuksia ennakoitaessa on perusteltua pitää lähtökohtana, että täytäntöönpanolain voimaantulo ja ajallinen sovellettavuus toteutetaan direktiivissä säädetyin mukaisesti.

EU-oikeuteen perustuvat oikeusvaikutukset

Kaikki vahingonkorvausdirektiivin vaikutukset eivät ole riippuvaisia sen kansallisesta täytäntöönpanosta. Direktiivien voimaantulopäivään ja kansallisen täytäntöönpanon määräpäivään liittyy itsenäisiä oikeusvaikutuksia. Näillä vaikutuksilla muun muassa turvataan EU-oikeuden tehokas toteutuminen jäsenvaltioiden täytäntöönpanotoimista riippumatta. Vahingonkorvausdirektiivin EU-oikeuteen perustuvat vaikutukset voidaan jakaa kahteen osaan: *vaarantamiskieltoon* ja *tulkintavaikutukseen*.

EU-oikeuden vaarantamiskielto tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, että direktiivin voimaantulon jälkeen jäsenvaltion ja sen viranomaisten, myös tuomioistuinten, tulee "niin pitkälti kuin mahdollista" pidättäytyä kaikista toimista, jotka voisivat vaarantaa direktiivillä tavoitellun päämäärän tehokkaan toteutumisen.⁷¹ Jäsenvaltio ei siis saa säätää sellaisia lakeja, tehdä sellaisia viranomaispäätöksiä tai antaa sellaisia tuomioita tai laintulkintoja, jotka vaarantaisivat direktiivin tavoitteet. Vahingonkorvausdirektiivin tapauksessa vaarantamiskielto tuli voimaan direktiivin voimaantulon myötä eli 25.12.2014.

Vaarantamiskielto perustuu EU:n perussopimusten sisältämään unionin ja jäsenvaltioiden keskinäiseen lojaliteettiperiaatteeseen.⁷² Vaarantamiskiellon taustalla on ajatus, että sen jälkeen kun direktiivi on tullut voimaan ja direktiivin sisältö ja tavoitteet ovat jäsenvaltioiden tiedossa, jäsenvaltioiden tulisi pyrkiä toteuttamaan direktiivin asettamia päämääriä. Siten ei ole hyväksyttävää, että jäsenvaltiot toimisivat näitä yhteisesti sovittuja päämääriä vastaan.

Vahingonkorvausdirektiiviä koskeva vaarantamiskielto on siis jo voimassa. Direktiivin voimaantulon jälkeen on annettu vain kaksi tiedossani olevaa kilpailuoikeudellista vahingonkorvaustuomiota: varaosakartellin hovioikeustuomio⁷³ ja metsäkartellin

⁷⁰ HE 83/2016 vp, s. 68–69.

⁷¹ Asia C-212/04, *Adeneler*, k. 121–123. Vaarantamiskieltoa kutsutaan myös pidättäytymisvelvollisuudeksi.

⁷² Euroopan unionista tehdyn sopimuksen artikla 4(3). Lojaliteettiperiaatetta kutsutaan myös vilpittömän yhteistyön periaatteeksi.

⁷³ Helsingin hovioikeuden tuomio 533, annettu 31.3.2016 asiassa *Atoy v. Arwidson ym.*

vanhentumisväitteitä koskeva korkeimman oikeuden tuomio.⁷⁴ Kummassakaan ei ole käsitelty vaarantamiskiellon merkitystä. Korkein oikeus toteaa, että sille esitetty tulkintakysymys ratkeaa kansallisten säännösten perusteella, kunhan EU-oikeuden tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteita noudatetaan.⁷⁵ Olisi ollut toivottavaa, että ainakin korkein oikeus olisi perustellut, miksi vaarantamiskielto ei ollut asiassa merkityksellinen. Korkeimmalla oikeudella ylimpänä kansallisena oikeusasteena on lähtökohtaisesti velvollisuus pyytää EUT:lta ennakkoratkaisu muista kuin täysin selvistä EU-oikeuden tulkintakysymyksistä.⁷⁶

On mahdotonta sanoa tarkalleen, millä tavalla vaarantamiskielto on muuttanut kansallista oikeustilaa verrattuna direktiivin voimaantuloa 25.12.2014 edeltäneeseen aikaan. Direktiivi kattaa monia erilaisia asioita ja vaarantamiskiellon merkitys riippuu paljon siitä, millä tavalla direktiivin tavoitteita tietyssä yksittäistapauksessa oltaisiin vaarantamassa. Varsin turvallinen tulkinta on, että jäsenvaltioiden ja niiden viranomaisten ei ainakaan tulisi ryhtyä toimiin tai omaksua tulkintoja, jotka selvästi rikkovat direktiivin säännöksiä.⁷⁷

EU-oikeuden merkitys ei rajoitu vaarantamiskieltoon. EUT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan direktiiveillä on välillinen vaikutus eli tulkintavaikutus.⁷⁸ Kansallisilla tuomioistuimilla on velvollisuus huomioida tulkintavaikutus direktiivin kansallisen täytäntöönpanon määräpäivän jälkeen, tässä tapauksessa 27.12.2016 alkaen. Estettä tulkintavaikutuksen huomioimiseen jo tätä ennen ei ole. Kun EU-oikeuden edellyttämä laintulkinta on tiedossa, on vaikea nähdä mitään syytä, miksi kansalliset tuomioistuimet eivät huomioisi EU-lainsäätäjän ilmaisemaa tahtoa kansallisen oikeuden tulkinnassa.

Yksinkertaisesti ilmaistuna tulkintavaikutus tarkoittaa, että kansallisten tuomioistuinten tulee tulkita kansallista lainsäädäntöä direktiivin sanamuodon ja tarkoituksen mukaisesti.⁷⁹ Tulkintavaikutus koskee kaikkea kansallista lainsäädäntöä riippumatta siitä, onko kyse direktiiviä edeltävistä tai sen jälkeen annetuista säännöksistä; kansallista lainsäädäntöä on tulkittava direktiivin sanamuodon ja tarkoituksen mukaisesti niin pitkälle kuin mahdollista.⁸⁰ Tulkintavaikutus koskee kansallista oikeusjärjestystä kokonaisuudessaan, ei ainoastaan niitä säännöksiä, joiden avulla direktiivi on pantu täytäntöön. Lisäksi tulkintavaikutus edellyttää kansallisen tuomioistuimen tekemän toimivaltansa rajoissa kaiken mahdollisen saavuttaakseen direktiivin tavoitteiden mukaisen lopputuloksen.⁸¹ Tulkintavaikutus ei kuitenkaan edellytä sellaista laintulkintaa, joka ei lain sanamuodon puitteissa ole mahdollinen (*contra legem*) eikä tulkintavaikutus voi johtaa rikosvastuun syntymiseen tai ankaroitumiseen.⁸² Sen sijaan tulkintavaikutus voi johtaa siviilioikeudellisen vastuun syntymiseen tilanteessa, jossa vastuuta ei kansallisen oikeuden perusteella olisi ollut.⁸³

⁷⁴ KKO 2016:11.

⁷⁵ KKO 2016:11, k. 18.

⁷⁶ Esim. asia 283/81, CILFIT, k. 21.

⁷⁷ Direktiivin 3(3) artiklassa esimerkiksi säädetään, että direktiivi ei saa johtaa rangaistusluonteisiin tai moninkertaisiin vahingonkorvauksiin. Siten Suomen ja sen viranomaisten ja tuomioistuinten tulee 25.12.2014 alkaen niin pitkälle kuin mahdollista pidättäytyä kaikista toimista, jotka johtaisivat rangaistusluonteisiin tai moninkertaisiin vahingonkorvauksiin kilpailuoikeuden rikkomisesta.

⁷⁸ Tulkintavaikutuksesta käytetään myös nimitystä *yhdenmukaisen tulkinnan periaate*.

⁷⁹ Asia 14/83, *Von Colson*, k. 26. Tulkintavaikutuksesta yleisesti ks. esim. Ojanen: EU-oikeuden perusteita (2010), s. 78–83.

⁸⁰ Asia C-106/89, *Marleasing*, k. 8.

⁸¹ Yhdistetyt asiat C-397–403/01, *Pfeiffer*, k. 118.

⁸² *Contra legem* -tulkinnasta ks. asia C-334/92, *Wagner Miret*, k. 22–23. Rikosvastuusta ks. asia 80/86, *Kolpinghuis Nijmegen*, k. 14.

⁸³ Asia C-456/98, *Centrosteeel*.

Edellä todetusta seuraa joitakin olennaisia johtopäätöksiä. Ensinnäkin kansallista oikeutta tulee viimeistään 27.12.2016 alkaen tulkita niin pitkälle direktiivin sanamuodon ja tavoitteiden mukaisesti kuin mahdollista. Tämä koskee täytäntöönpanolain lisäksi kaikkea muutakin kansallista lainsäädäntöä riippumatta siitä, onko kyse direktiiviä ennen vai sen jälkeen annetuista säännöksistä.

Toinen johtopäätös on, että tulkintavaikutuksen merkitys on sitä suurempi, mitä avoimemmasta ja tulkinnalle alttiimmasta kansallisesta säännöksestä on kyse. Hyvä esimerkki ovat sellaiset määritelmät kuin "kohtuudella vaadittava" tai "riittävä", jotka mahdollistavat hyvin erilaisia tulkintoja, mikä yleensä on ollut lainsäätäjän tarkoituskin, jotta lainsoveltajalla olisi tapauskohtaista harkintavaltaa. Mahdollisista tulkintavaihtoehdoista tulisi tulkintavaikutuksen johdosta valita se, joka parhaiten toteuttaa direktiivin tavoitteita.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen käsitellyt joitakin vahingonkorvausdirektiivin täytäntöönpanosta seuraavia yksittäisiä muutoksia nykyiseen oikeustilaan verrattuna. Direktiivin ja täytäntöönpanolain vaikutusten systemaattisen arvioinnin täytyy monestakin syystä jäädä myöhemmin esitettäväksi. Olen nostanut esille lähinnä merkittävänä tai mielenkiintoisina pitämiäni muutoksia. Osa uusista säännöksistä poikkeaa merkittäväällä tavalla Suomen vakiintuneesta oikeustilasta. Nämä poikkeamat ovat yksi vastaus eri jäsenvaltioissa viime vuosina käytyyn keskusteluun siitä, onko kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauksissa kyse tavanomaisista vahingonkorvausasioista vai tulisiko ne nähdä omana vahingonkorvaustyyppinä, johon liittyvät tulkinnat voivat poiketa tavanomaisesta.

Viimeistään direktiivin voimaantulon ja kansallisen voimaansaattamisen jälkeen ei enää ole epäselvää, että kilpailuoikeudelliset vahingonkorvaukset ovat oma vahingonkorvaustyyppinsä, jonka normit voivat merkittäväällä tavalla poiketa muutoin kansallisesti vakiintuneista vahingonkorvausoikeuden normeista ja tulkinnoista.⁸⁴ Vahingonkorvausdirektiivi ja täytäntöönpanolaki ovat yli kymmenen vuotta kestäneen lainsäädäntöprosessin lopputulos. Samalla ne ovat kuitenkin vasta alkupiste. Kuten kaikilla oikeudenaloilla, myös kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauksissa tullaan jatkossakin kohtaamaan tilanteita, joita lainsäätäjä ei ole osannut ennakoita. Niiden ratkaiseminen johtaa oikeuden kehittymiseen.

Kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten kytkeä EU-oikeuteen tuo tähän kehitykseen oman lisänsä. Artikkelissa on tuotu esille, kuinka suuri merkitys EUT:n oikeuskäytännöllä on EU-oikeuden tulkinnassa. Tulevina vuosina kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia koskeva EUT:n oikeuskäytäntö tulee merkittävästi laajentumaan ja sitä kautta ohjaamaan oikeudenalan kehittymistä koko unionin alueella. Tämä on väistämätöntä, koska tapausten määrät ovat kasvaneet merkittävästi jo ennen direktiiviä, ja direktiivin täytäntöönpano nopeuttaa tätä kehitystä entisestään. Tapausmäärien kasvu puolestaan johtaa yhä useampiin ennakkoratkaisupyyntöihin, kun kansalliset tuomioistuimet pyytävät EUT:lta direktiivin oikeaa tulkintaa.

Ennen direktiiviä EUT joutui perustamaan ennakkoratkaisunsa suoraan EU:n primaarioikeuteen ja yleisiin oikeusperiaatteisiin. Siksi EUT:n vastaus useisiin kysymyksiin oli, että kysymys on ratkaistava kansallisen oikeuden mukaan, mutta EU-oikeuden periaatteet huomioiden, koska

⁸⁴ Suomessa Helsingin käräjäoikeus on osuvasti kiteyttänyt tämän näkökannan jo ennen direktiiviä: "*Oikeus korvaukseen kilpailurikkomuksella aiheutetusta vahingosta ja toisaalla vastuu sen korvaamisesta muodostavat erityisen vahingonkorvaustyyppin, jota koskevissa soveltamistilanteissa otetaan ensisijaisesti huomioon kilpailuoikeudelliset periaatteet ja tavoitteet.*" Ks. esim. Helsingin käräjäoikeuden tuomio 13/64929, annettu 28.11.2013 asiassa *Espoon kaupunki v. Lemminkäinen ym.*, s. 286.

unioni ei ollut antanut asiasta säännöksiä. Jo näistä niukoista lähtökohdista EUT sai aikaan joukon merkittäviä ennakkoratkaisuja, jotka käytännössä suurelta osin loivat uuden vahingonkorvaustyypin. Vahingonkorvausdirektiivin myötä EUT saa tulkittavakseen huomattavasti aiempaa laajemman ja yksityiskohtaisemman normiston sekä epäilemättä myös aiempaa enemmän ennakkoratkaisupyyntöjä. Tämän vuoksi artikkelin keskeisin johtopäätös direktiivin vaikutuksista on, että kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten kehitys Euroopassa on vasta alkamassa.